

Dersim

MEHMET EDİP YILDIZ
MEHTAP TOSUN
SİNAN OĞAN
MUAZZEZ USLU AVCI
FATİH SİNAR
KAZIM GÜNDOĞAN
HASAN KAYA
BELGİN CENGİZ
ALİ DURAN TOPUZ
YALÇIN ÇAKMAK .

HAZİRAN 2019 / SAYI 24

www.gazeteduvar.com.tr

duvardibi

Bu sayıda...

4

Dersim mi, Tunceli mi?

13

Yeri Dersim'di, zamanı

38'di!

18

Dersim'in yazılmamış

hikayelerinden: Torun

Hanım'ın mucize kurtuluşu

26

Dersim Katliamı neden

yapıldı?

41

Hakikatin bilgisiyle,

Dersim'in mana dünyasına

yolculuk

51

Dersim'de bir katliam anıtı

9

Dersim tabelası ve postmodern 'Tunç-Eli'
Kanunu

15

Fotoğraf makinesi ve duran zaman: Dersim
38

23

Dağların ardında muhabbet bağı: Dersim

35

Dersim'in kayıp çocukları...

47

Ver İstanbul'u al Kürdistan'ı. Yersen!

Selamlar,

Gazete Duvar yayına başladığı günden bu yana sadece enformatik içeriği değil, o içeriklerin daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli düşünsel, uzmanlığa dayalı içeriğin üretim ve sunumuna da önem vermeye gayret etti. İnternetin sağladığı hızlı enformasyon ve bilgi akışının yararlarının yanı sıra, bir müddet sonra baş edilmesi zor bir kargaşaya, en özetle aranan şeyin bulunmasını güçleştiren bir entropiye yol açmak gibi zararlı yönleri de olduğu malum. Bu güçlüğü aşabilmek için Duvar Kitap ile başladığımız derlemelere Duvar Dibi ile devam ediyoruz. Başlangıç itibarı ile Gazete Duvar'ın Forum sayfalarında kullanılan metinlerin bir derlemesinden oluşan dergimizin yirmi dördüncü sayısının başlığı 'Dersim'

Mehmet Edip Yıldız, Mehtap Tosun, Sinan Oğan, Muazzez Uslu Avcı, Fatih Sınar, Kazım Gündoğan, Hasan Kaya, Belgin Cengiz, Ali Duran Topuz, Yalçın Çakmak ise 'Dersim' dosyamıza katkıda bulunan isimler.

Her zaman dediğimiz gibi: Gayret bizden himmet okurdan... İyi okumalar.

Yayın Tarihi: Haziran 2019

Genel Yayın Yönetmeni: Ali Duran Topuz

Yayına Hazırlayan: Cennet Sepetci

AND Gazetecilik ve Yayıncılık, San. ve Tic. A.Ş. adına Yayın Sahibi: Vedat Zencir

İcra Kurulu Başkanı ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Ömer Araz

Katkıda Bulunanlar: Mehmet Edip Yıldız, Mehtap Tosun, Sinan Oğan, Muazzez Uslu Avcı, Fatih Sınar, Kazım Gündoğan, Hasan Kaya, Belgin Cengiz, Ali Duran Topuz, Yalçın Çakmak

Yönetim Yeri: Maslak Mahallesi Ahi Evran Cad. Nazmi Akbacı İş Merkezi 233-234 Sarıyer/İstanbul Santral (212) 3463601, Faks (212) 3463635

Duvar Dibi Dergi'de yayımlanan yazı, haber ve fotoğrafların her türlü telif hakkı AND Gazetecilik ve Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir. İzin alınmadan, kaynak gösterilmeden ve link verilmeden iktibas edilemez.

<https://gazeteduvar.com.tr>
info@gazeteduvar.com.tr



Dersim mi, Tunceli mi?

Her ne kadar var olan siyasal iklimi ve devletin zihniyet dünyasını düşününce olabirliğini sorgulasam da birçok dünya deneyimi gösterdiği üzere çözüm ortada; Dersimliler iki seçenekli bir referandumla seçmeli kentlerinin adının ne olması gerektiğini. Bunun dışındaki her tartışma üstenci ve oldukça kısır, her uygulama bir halkın iradesinin gasbidır.

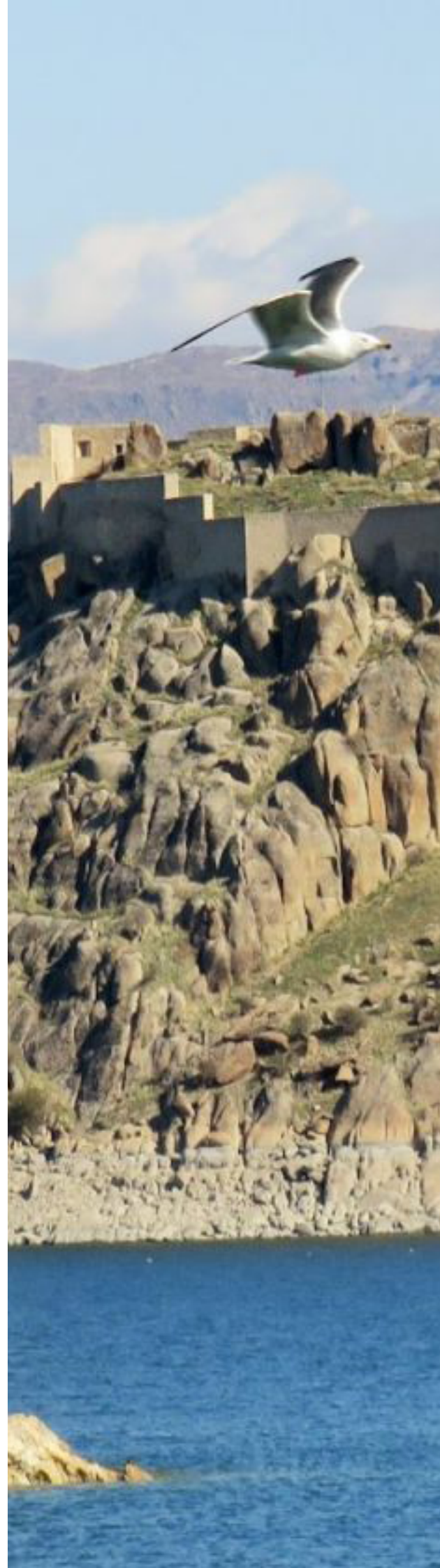
MEHMET EDİP YILDIZ

Yer adlarının değiştirilmesi modern öncesi dönemlerden uluslar çağına değin, kolektif hafızayı- unutmaya ya da hatırlatma amacıyla olsun hiç fark etmez- inşa ve yeniden inşa etmek amacıyla sıklıkla kullanılan bir yöntem. Temelde toplumun geçmişiyle tarihsel bağını koparmak, yerleşik olan güçlü dilin ve kültürün etkisini kırmak, devletin siyasal hayal edilmişliğine uygun özne yaratma işlevi taşımakta. Yaygın kullanımıyla toplum mühendisliğinin uzantısı olarak tanımlayacağımız bu süreç ülkemizde Türk ulusalcılığının tesisinin ivme kazandığı 1913-1916 yılları arasında Türkçe olmayan yer adlarının değiştirilmesi amacıyla ilk olarak Trakya'daki Rumca ve Bulgarca yer adlarının değiştirilmesiyle başlayarak cumhuriyet sonrası ulusal teritoryal sınırların tamamında uygulanmıştır. Uygulama safhalarında yoğun tepkilerle karşılaşılırsa da eski yer adlarının iade edilmesi üzerine talepler yerelliğin ötesine geçememiş, süreç 1980 ihtilali sonrasına kadar aralıksız bir biçimde devam etmiştir. 2000'lere gelindiğinde bu durum çok değişmemiş, birçok siyasal hareketin bunu bir sorun olarak görmemesinden ötürü eski yer adlarının iade edilmesi konusunda yaygın talepler oluşmamış, ancak bölgesel bazda siyasal alana taşınmıştır.

Belediye meclisi kararıyla tekrar siyasal alanın gündemine taşınan Tunceli mi Dersim mi tartışmasının yapılaş tarzına baktığımda tipik bir hatanın tekrarladığını düşünüyorum. Siyasi aktörlerin ve eyleyicilerin "Dersim mi, Tunceli mi?" hususunda güncel söylem, tavır, tutum ve yaklaşımları oldukça bilindik, üstenci ve akıl verici bir pozisyon sergilemekte ve sorması gerek şu soruyu aslı gündemlerine almamakta: O şehirde yaşayanlar ne düşünüyor ?

2014'te kimliğin siyasallaşması başlığıyla dersimde yaptığım alan araştırmasında yüze yakın katılımcı ile derinlemesine görüşme yapmıştım. Görüşmede ilkin "Dersim veya Tunceli adlandırmalarından hangisini kullanmayı tercih ediyorsunuz" sorusunu sormuştum. Nedeni içinde yaşadıkları mekânı adlandırma biçimleriyle kimlikleri arasındaki ilişkiyi kurmaktı. Katılımcılara Dersim mi Tunceli mi sorusunu sorduğumda sahip oldukları politik tercihlerin hem mekânsal adlandırmalarını hem de sahip oldukları kimlikleri tanımladıkları biçimlerini etkilediğini gözlemledim. Aynı zamanda etnik anlamda kendilerini Kürt-Zaza ya da Zaza olarak tanımlayan katılımcılarımızın tamamı Dersim adlandırmasını tercih ederken etnik kimliklerini Türk olarak tanımlayanlar, sol sosyalist partileri tercih edenler dışında Tunceli adlandırmasını tercih etmişti.

Politik tercihini Kürt siyasal hareketi yönünde kullananların tamamının yaşadıkları şehri Dersim olarak adlandırdıklarını fark ettim. Kürt siyasal hareketini tercih eden katılımcılar, yaşadıkları coğrafyayı Dersim olarak adlandırmanın sahip



“İkinci katılımcı; Dersim adının kullanılmasını tercih ediyoruz. Zaten uğruna mücadele ettiğimiz değerlerden bir tanesi de kimliğimiz, inancımız. Bu bağlamda biz Dersim ismini kullanmak için başından beri mücadele içindeyiz. Tunceli isminin verilmesi, malumunuz üzere 1925 hareketi başladığı günden itibaren ilkin isim değiştiriliyor Tunceli ismi getiriliyor. Amaç Dersim’in o dönem içerisinde sahip olduğu ve bu güne taşınan değerleri aşama aşama isimden başlayarak, sonra kimliğe sonra inanca sistematik olarak yok etme olduğu için Tunceli ismini kabullenmiyoruz.”

oldukları etno dinsel kimliklerin olmazsa olmaz bir göstergesi olarak görmekte, tersi bir durumu ulus devletin asimilasyoncu karakterinin ürettiği bir sonuç olarak görmekteydi.

Birinci katılımcı: Biz neticede politik eyleyiciler, örgütler olarak bu topraklarda yok edilen ne varsa ona karşı politik söylemler geliştirmek zorundayız. Bu noktada baktığımız zaman Tunceli ismi mevcut egemenlerin politikalarının kazanılmış bir başarısı olarak değerlendirilebilir. Hâlihazırda bizim sahip çıkmamız eğer geçmiş ve tarihsel değerlerimiz ve kimliğimiz ise bunun Dersim ismi üzerinden böyle bir politik duruşu ve mesajı vermenin daha anlamlı olduğunu düşünüyoruz. Yoksa böyle bir kısır tartışma gibi bir derdimiz yok. Yalnız gündelik yaşamda mahkemelerde ve yazışmalarda biz Dersim adını kullanıyoruz. Ama her ikisi de kullanılıyor. Daha çok dışarıdan gelen memurlar ve CHP çalışanları arasında (40, Erkek, Siyasetçi).

Şehir adlandırmasında Dersim’in kullanılması benzer bir biçimde sol -sosyalist hareketlerin içinde yer alan katılımcılarda da gözlemlenmişti. Birkaç istisna dışında katılımcıların büyük bir çoğunluğu Dersim’i kullanmayı tercih etmişti. Örneğin siyasal tutumunu ESP yönünde kullanan bir katılımcı kendisinin ve sahip olduğu paradigmanın parçası olanların Dersim adlandırılmasını kullandığını belirterek, yaşadıkları bölgeye Dersim denilmesinin mücadele edilen değerler, tarihsel bağlar ve sahip oldukları kimlikler için merkezi bir öneme sahip olduğunu belirtmişti.

İkinci katılımcı; Dersim adının kullanılmasını tercih ediyoruz. Zaten uğruna mücadele ettiğimiz değerlerden bir tanesi de kimliğimiz, inancımız. Bu bağlamda biz Dersim ismini kullanmak için başından beri mücadele içindeyiz. Tunceli isminin verilmesi, malumunuz üzere 1925 hareketi başladığı günden itibaren ilkin isim değiştiriliyor Tunceli ismi getiriliyor. Amaç Dersim’in o dönem içerisinde sahip olduğu ve bu güne taşınan değerleri aşama aşama isimden başlayarak, sonra kimliğe sonra inanca sistematik olarak yok etme olduğu için Tunceli ismini kabullenmiyoruz. Şimdi Dersim’de belli bir Dersimli olmayan nüfus var biliyorsunuz bunlar daha çok devlet memurları, askeri mensuplar, polisler bunların tamamına yakını onlar Tunceli ismini tercih ederler. Dersim kökenlilerde ise kendi kökenlerinin ve kültürünün farkında olmayan daha çok CHP ideolojisine sahip olanlarda yaygın olduğunu düşünüyorum. Çünkü bildiğimiz üzere insanlar sahip oldukları partilerin düşüncelerini, yaklaşımlarını hayata geçirmeye çalışırlar. Takdir ederseniz Dersim’in adının Tunceli olarak değiştiği zamanlarda CHP resmi ideolojinin partisi idi. O nedenle bu ideoloji günümüze kadar devam etmiştir (48, Erkek, Siyasetçi).

Dersim adlandırmasının kullanılması gerek diğer sol partilerde –yaş, cinsiyet, statü gibi değişkenler etki etmeksizin- öğrencilerde, gazeteciler ve medya çalışanlarında da yaygın bir şekildedir. Burada değişkenlik arz eden şey bireylerin statüleri ve sahip oldukları sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerinin dışında sahip siyasal tutumlarıdır. Ve siyasal kolektif hafızalarıyla yakından ilişkilidir.

Üçüncü katılımcı; İşte biz günümüze baktığımızda CHP biraz da kendi halkına ihanet içinde olan bir parti 1937-38 katliamlarında başrolü CHP oynuyordu. Tunceli adını onlar koydu. Dersim asıl ismidir. CHP'lilerin de halen bu Kemalist bir zihniyetle halen Tunceli demesi halen halkın CHP peşinde gitmesine anlam veremiyorum. Zaten halkın büyük çoğunluğu Tunceli adının kullanılmasından rahatsız oluyor (22, Kadın, Üniversite Öğrencisi).

Dördüncü katılımcı; Dersim demeyi tercih ediyorum ben. İnsanların büyük bir bölümü Tunceli diyor. Sol sosyalist yapılar Dersim demeyi tercih ediyor. Tabii bunun da yaygınlığı yeni, eskiden sol sosyalist yaşlılarda da Dersim nadir kullanılırdı. Dersim veyahut Tunceli demek bu şehirde hangi ideolojiye sahip olduğunu gösteren bir şey. Ayrım hâlâ devam ediyor. Bir de biz her ne kadar Dersim'i kullanıyor olsak bile haber dilinde Tunceli demek zorunda kalıyoruz. Hâlâ Dersim demek sistem tarafından reddedilen bir şey (35, Erkek, Gazeteci.)

Dersim mi Tunceli mi adlandırmasını kullanmayı tercih ediyorsunuz sorusunu dinsel hassasiyetlerinden ötürü siyasal partilere mesafeli olduğunu belirten yalnız sol geleneğe sempati duyduklarını belirtmekten çekinmeyen Alevi pirlere/dedelerine sorduğumuzda yine benzer sonuçlarla karşılaşmıştım. Din adamları Dersim adlandırmasını kullanmayı tercih ettiklerini, Tunceli adlandırmasının sahip oldukları etnik ve dinsel kimliklerini dışlayıcı bir durum oluşturduğunu belirtmişlerdir.

Beşinci katılımcı; Biz Dersim diyoruz. Biz dedelerimizden Dersim olarak duyduk, Tunceli değil. Ben Dersim'i anlamlı buluyorum. Çünkü bu insanın kendini var ettiği kimlikleridir. İsimler her zaman önemlidir. İnsanlar kendilerini kavramlarla tanımladılar isimlerle. İsimler değişirse kavramlar ve anlamlar da değişir, o nedenle Dersim diyorsak biz kendi kimliğimizi savunuyoruz anlamı taşır. Eğer biz kendi kavramlarımızı ve isimlerimizi değiştirir isek kendi kimliklerimize, atalarımıza ve dedelerimize ihanet etmiş oluruz. Tunceli diyenler bizden olmayı tercih etmeyen, aslından uzaklaşanlardır (33, Erkek, Alevi Piri).

Altıncı Katılımcı; Biz Dersim'i kullanmayı tercih ediyoruz, çünkü deyişlerimiz Dersim demiş, atalarımız Dersim. Kimliği-

“ Dersim mi Tunceli mi adlandırmasını kullanmayı tercih ediyorsunuz sorusunu dinsel hassasiyetlerinden ötürü siyasal partilere mesafeli olduğunu belirten yalnız sol geleneğe sempati duyduklarını belirtmekten çekinmeyen Alevi pirlere/dedelerine sorduğumuzda yine benzer sonuçlarla karşılaşmıştım. Din adamları Dersim adlandırmasını kullanmayı tercih ettiklerini, Tunceli adlandırmasının sahip oldukları etnik ve dinsel kimliklerini dışlayıcı bir durum oluşturduğunu belirtmişlerdir.”

" Bu çalışmayı yaptığım dönemler çözüm sürecinin olduğu, görece demokratik bir ortamdı. Bu biçimiyle bile Dersimliler belirgin ve rasyonel politik, tarihsel, sosyal ve kültürel gerekçeleriyle önemli ölçüde yaşadıkları kentin adının Dersim olduğunu ve reel kurumsal olarak Dersim olmasını istiyorlardı. Dersim adıyla sahip oldukları kültürel, etnik, dinsel ve dilsel kimlikleriyle aralarında bir bağ kuruyorlardı. Katliamlar ve sürgünlerle örülü kolektif hafızalarının refleksif bir dışa vurumu olarak bu taleplerini sunuyorlardı. Aradan dört yıl geçti bu kanının değişmediği tersine daha da kesinleştiği kanısındayım."

mize, toprağımıza, taşımıza işlenmiş Dersim. Onlar (CHP), bırakın Tunceli desin bu gerçeği değiştirmesin. Bu saatten sonra aslımızı kimliğimizi inkâr etmez, inkâra izin vermeziz (60, Erkek, Alevi Dedesi).

Mülakat yaptığım bireylerde sadece CHP'ye ve AKP'ye oy veren katılımcılarımızın büyük bir bölümü Tunceli adlandırmasını tercih etmişti. Aynı zamanda Dersim adlandırmasını tercih edenler de bu savı destekler açıklamalarda bulunmuşlardı. Neden Tunceli sorusunu sorduğumuzda verilen cevaplar birbirine çok yakın olup, Tunceli veya Dersim demenin aslında çok önemli olmadığı üzerine benzer açıklamalarda bulunulmuştu. Politik tutumlarını CHP yönünde kullanan katılımcıların açıklamalarında ortak bir başka husus ise Dersim-Tunceli tartışmasının kültürel tarihsel ve kimlikli olmaktan öte ideolojik olduğu üzerine yaygın kanının hâkim olduğudur.

Yedinci Katılımcı; Dersim Tunceli'nin eski adı, her ikisinin de kullanılmasında abes yok, tabii biz genellikle Tunceli adını kullanıyoruz. Resmi olan da o (64, Erkek, Siyasetçi).

Sekizinci Katılımcı; Tunceli demeyi tercih ediyoruz. Dersim de eski adıdır. Son zamanlarda gerek BDP'liler, gerekse AKP bu konuda kimliği kullanarak oy toplamaya çalışıyor. Biz Tunceli adını kullandığımız için bizi köşeye sıkıştırmaya çalışıyorlar. Cumhuriyetin değerlerini aşağılıyor, kısır polemikler üretiyorlar (35, Kadın, Siyasi Parti Çalışanı)

Bu çalışmayı yaptığım dönemler çözüm sürecinin olduğu, PKK ile devlet arasındaki düşük yoğunluklu savaşın durma noktasına geldiği, görece demokratik bir ortamdı. Bu biçimiyle bile Dersimliler belirgin ve rasyonel politik, tarihsel, sosyal ve kültürel gerekçeleriyle önemli ölçüde yaşadıkları kentin adının Dersim olduğunu ve reel kurumsal olarak Dersim olmasını istiyorlardı. Dersim adıyla sahip oldukları kültürel, etnik, dinsel ve dilsel kimlikleriyle aralarında bir bağ kuruyorlardı. Katliamlar ve sürgünlerle örülü kolektif hafızalarının refleksif bir dışa vurumu olarak bu taleplerini sunuyorlardı. Aradan dört yıl geçti bu kanının değişmediği tersine daha da kesinleştiği kanısındayım.

Her ne kadar var olan siyasal iklimi ve devletin zihniyet dünyasını düşününce olabildiğini sorgulasam da birçok dünya deneyimi gösterdiği üzere çözüm ortada; Dersimliler iki seçeneğe bir referandumla seçmeli kentlerinin adının ne olması gerektiğini. Bunun dışındaki her tartışma üstenci ve oldukça kısır, her uygulama bir halkın iradesinin gasbidir.

Dersim tabelası ve postmodern 'Tunç-Eli' Kanunu

Dersim sadece bir günde; aydınlanmışlıktan derin bir karanlığa gömülmüş, medeniyetsel merdivenin basamaklarından gerisin geri hızla inmiş ve kara deliğe düşmüşçesine çağlar ötesine geri dönmüştü. Yine bu bir günde komünizmden hızla feodalizme geçiş yapmış, yerleşim yerleri anında birer eşkıya yuvasına dönüşmüş ve yöre halkını aşiretler esir almıştı.

MEHTAP TOSUN



“ Halk iradesinin yani, seçilmiş belediye başkanı ve belediye meclisinin kararı Dersim, ama karşı cephede duranları Tunceli. Peki bu tartışmanın bilindik, beklendik sonucu ne oldu? Tunceli Valisi'nin başvurduğu Erzincan Bölge İdare Mahkemesi'nden (istinaf mahkemesi) istenen karar jet hızıyla geldi ve ad değişikliği için yürütmeyi durdurma kararı alındı. Yani, Tunceli kanunu ikinci kez görüşülmüş ve karara bağlanmış oldu: Kabul edenler...etmeyenler.... kabul edilmiştir”.. ”

Geçtiğimiz günlerde Dersim'in seçilmiş başkanı Fatih Mehmet Maçoğlu'nun ve seçilmiş Belediye Meclisi'nin oyları ile “Tunceli Belediyesi”nin adının Dersim Belediyesi olması karara bağlanmıştı. “Söz, yetki, karar Dersim halkına” çağrısıyla halk tarafından seçilen bir yapının ve bu slogana belediye başkanlığı makam odasının duvarında büyük harflerle yer vermiş temsiliyetin en doğal hakkı olsa gerek Dersim tabelası. Tabii her Dersim adı gündeme geldiğinde olduğu gibi yine “tunç elleri” atağa geçerek postmodern Tunceli/ Dersim hezeyanını başlattılar. Kimdir bunlar? Bahçeli Devlet, bildiğimiz (bahçesiz) devlet, TKP, ulusalcı cephe adına Soner Yalçın ve Maçoğlu'na kamuoyunda sahip çıkan iki popüler figür: Fatih Portakal ve Gökhan Özoguz. Tabeladaki Dersim tartışması beni anında 1935 Tunceli Kanunu'na götürdü. Bu kanun ile ilgili Meclis görüşmelerinde, kanun tasarısı Meclise geldiği gibi, yani bir günde ve bir saate bile varmayan zaman içerisinde kabul edilmişti. Kanun görüşmesinde sadece üç ibare yer alıyordu: “Maddeyi kabul edenler...etmeyenler....kabul edilmiştir.” Bugüne uyarlıysak: Halk iradesinin yani, seçilmiş belediye başkanı ve belediye meclisinin kararı Dersim, ama karşı cephede duranları Tunceli. Peki bu tartışmanın bilindik, beklendik sonucu ne oldu? Tunceli Valisi'nin başvurduğu Erzincan Bölge İdare Mahkemesi'nden (istinaf mahkemesi) istenen karar jet hızıyla geldi ve ad değişikliği için yürütmeyi durdurma kararı alındı. Yani, Tunceli kanunu ikinci kez görüşülmüş ve karara bağlanmış oldu: Kabul edenler...etmeyenler....kabul edilmiştir”.

BU DERSİM SİZE NETTİ?

1845 yılından itibaren çeşitli vilayetlere bağlı bir sancak olan Dersim'in adındaki gerilimin nedeni, tıpkı bugün de olduğu gibi Osmanlı'dan itibaren sürekli bir “sorun”, “mesele” ya da “kriminal vaka” olarak görülmesiydi. Çünkü, ancak Dersim adı ortadan kaldırılırsa Dersim'e hakim olunacaktı. Zamanı bugüne taşıdığımızda Dersim tabelası üzerinden geliştirilen söylemlerin bazılarını bir bakalım:

Atatürkçü Düşünce Derneği: “Tunceli'nin adı değişirse bir gün T.C'nin de adı değişir. Atatürk ile Tunceli'nin arasına mesafe koymaya kimsenin hakkı yoktur.”

Soner Yalçın: “Etnik yapıları kaşıyıp, insanları kamplaştırarak toplumsal muhalefeti bölme taktiği uygulayan neo-liberalizmin tuzağına düştü!. Belediye kararıyla “Tunceli” adını “Dersim” yaptı... İnsan sormadan edemiyor: Tunceli adı kimileri için neden nefret sembolü? Dersim adı kimileri için neden sevda sembolü? Gericî feodalizme sarılıp,

Cumhuriyet ve devrimlerine muhalefet ederek komünist olamazsınız! “(Ünlem)

Fatih Portakal: “Bu mudur? Dersim denilse ne olur? Tunceli denilse ne olur? Yeni ve gereksiz tartışma konusu daha yaratıldı. Bunca sorun arasında, Başkan Fatih Maçoğlu, yeri miydi? Boşa giden enerji!!!” (Yan yana üç ünlem.)

Bu ve bunun gibi söylemleri yan yana dizdiğinizde devlet gücünün taklitçi performanslarını izlemiş oluyorsunuz. Yani yarım kalmış vazife-i temdinin/uygarlaştırıcı görevin, toplum mühendisliğine dayalı aydınlanma projesinin “düş kırıklıklarını” çok net görebilirsiniz. Hele ki o cümle sonlarındaki ünlem işaretleri Dersim’in bir türlü aydınlanma projesiyle ehlileşip ülke ile bütünleşememesine yani sürekli itaat suçu işlediğine ve cezalandırılması gerektiğine yapılan vurguyu simgeliyor. Tıpkı 1938’de olduğu gibi tabela meselesiyle Dersim halkı kültürel bir nüfustan politik bir topluluğa, kent ise politik gereklilikler tarafından kontrol edilmeye çalışılan bir alana dönüştürüldü. Bu durumu Meclis’teki ‘Dersim tabelası’ tartışmasında, MHP’li Mehmet Taytak’ın, Dersim Belediye Başkanı Maçoğlu’nu 1938’de katledilen dedelerini hatırlatarak tehdit etmesiyle daha net görebiliyoruz:

“Popülizme yenik düşerek bazı çevrelere şirin gözükmek için geçmişi karıştırmaya çalışanların sonu, geçmişte dedelerinin başına gelenlerden çok farklı olmayacaktır. Kendi hayal aleminde Türk devletine başkaldırdığını düşünenlere er ya da geç devletin tunç eli tanıtılacaktır.”

Bu tehdit ifadeleri Dersim’e dair bastırılmayan şiddeti, postmodern Tunç-eli kanununu ve 1938 dehşetini açığa çıkarmıştı. Sürekli bir düzenlemenin ve ölçümün parçası haline getirilmek istenen Dersim adı ve kimliği imkansızlık ve imkansızlık durumu olarak bile tahammül dışı bırakılarak, yine yeniden rahat bir vicdanla yok edilmesi gereken bir dile dönüştü.

Tabela tartışması ile ilgili devlet çok sesli korosuna gerilerden katılanlardan bir diğeri ise TKP idi. TKP’nin yaptığı açıklama önemliydi çünkü Fatih Maçoğlu SMF’nin (Sosyalist Meclisler Federasyonu) TKP ile ittifakı üzerinden aday olmuş ve seçilmiş biriydi. TKP-Dersim ilişkisine dair Gazete Duvar’a seçim sonrası yazdığım yazıda değinmiştim, o nedenle burada üzerinde durmayacağım. Ancak o yazıda TKP ve Dersim ilişkisi ile ilgili bir ihtimal umulan ama çok da umutvari olmayan bir öngöründe bulunmuşum. Ama bu ilişkinin bu kadar çabuk çözüleceğini beklemiyordum açıkçası. TKP Dersim tabelası meselesi ile ilgili yaptığı açıklamada genel olarak halkın amansız bir baskıya maruz

” Bu tehdit ifadeleri Dersim’e dair bastırılmayan şiddeti, postmodern Tunç-eli kanununu ve 1938 dehşetini açığa çıkarmıştı. Sürekli bir düzenlemenin ve ölçümün parçası haline getirilmek istenen Dersim adı ve kimliği imkansızlık ve imkansızlık durumu olarak bile tahammül dışı bırakılarak, yine yeniden rahat bir vicdanla yok edilmesi gereken bir dile dönüştü.”

“Dersim bu tartışmayı yeniden gündeme getirerek sadece bir günde; aydınlanmışlıktan derin bir karanlığa gömülmüş, medeniyetsel merdivenin basamaklarından gerisin geri hızla inmiş ve kara deliğe düşmüşçesine çağlar ötesine geri dönmüştü. Yine bu bir günde komünizmden hızla feodalizme geçiş yapmış, yerleşim yerleri anında birer eşkıya yuvasına dönüşmüş ve yöre halkını aşiretler esir almıştı..”

kalmış olduğunu kabul etmekte ancak halkın iradesiyle şekillenen Dersim tabelasını mahkum etmektedir. Açıklamanın özellikle şu kısmı bu coğrafya ve TKP ilişkisinin kolay kolay maya tutmayacağını gösteriyordu:

“Ciddi bir borç yükü bırakan kayyumdan devralınan bir belediyede bu görev için tek bir saati bile en iyi şekilde değerlendirmek gerekiyorken Türkiye Komünist Partisi açısından tabelanın değiştirilmesinin gündeme gelmesi yersiz olmuştur. Tüm yurttaşlarımızı bu ülkeye atılan en büyük kazıklardan birinin oylandığı 2010 Anayasa referandumunda yüzde 81 gibi bir oyla ‘Hayır’ diyen, yüz akı bir kenti anlamaya çağırıyoruz.”

Bu ifadelere dönük en önemli soru şu olmalı: Dersim tabelasının gündem olmasını “yersiz” bulan bir siyasi partinin Dersim’i nasıl anladığı gayet açıkken, kime nasıl bir çağrı yapabiliyordu? Belki de bir dünyalı olarak yeni keşfettiği bu kıtadan anladığı şeydu: Dersim bütün etnik, dini, kültürel kimliklerinden azade düşünülmelidir, her şeyden öte ülkedeki en muhalif kenttir, bunu her defasında kanıtlamıştır, dolayısıyla komünizmi de hak etmiştir.

Dersim tabelası ile birlikte yukarıda sıralamış olduğum söylemleri göz önünde bulundurarak artık şunları itiraf etmemiz bekleniyor sanırım. Dersim bu tartışmayı yeniden gündeme getirerek sadece bir günde; aydınlanmışlıktan derin bir karanlığa gömülmüş, medeniyetsel merdivenin basamaklarından gerisin geri hızla inmiş ve kara deliğe düşmüşçesine çağlar ötesine geri dönmüştü. Yine bu bir günde komünizmden hızla feodalizme geçiş yapmış, yerleşim yerleri anında birer eşkıya yuvasına dönüşmüş ve yöre halkını aşiretler esir almıştı.



Yeri Dersim'di, zamanı 38'di!

Maçoğlu'nun politikalarının örnek alınması gerektiği, asıl kurtuluşun benzer hamlelerle yapılabileceğini vurgulayan birçok kişi Şimdi Maçoğlu'na yönelik yürütölen linç tufanının hareketleyicisi, destekleyicisi konumundalar. Bundan yaklaşık iki ay önce Kürt yurtseverler tarafından mesnetsiz iddialarla eleştirilen Maçoğlu, bugün ise ülkenin 'Türk aydınları' tarafından beğenilmemektedir.

SİNAN OĞAN

Dersim Belediye Meclisi, geçtiğimiz gün oy çokluğuyla birçok karar aldı. Aldığı bu kararlar içerisinde kayyum döneminde Kızılay ve İlim Yayıma Cemiyeti'ne tahsis edilen yerlerin boşaltılması, Dersim Cemevi'nin elektrik faturalarının tekrar ödenmeye başlanması, Destek Hizmetleri Müdürlüğü'nün kapatılarak Fen İşlerine devredilmesi, bölge halkı tarafından kullanılan Kurmanci ve Kırmancı'nin belediye hizmetlerinde kullanılması ve belediye isminin Dersim olarak değiştirilmesi hususları yer almaktaydı. Alınan bu kararlar içerisinde elbette ki sona sakladığım 'Dersim Kanunu' bölge sınırlarından çıkıp ülkedeki milliyetçi, gerici güruhun linç tufanına dâhil oldu.


1935 yılında "Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkındaki Kanun" ile Dersim adı değiştirilerek Tunceli oldu. Bir katliamın hazırlayıcısı olan bu kanun ile 'Modern Cumhuriyet', tedip ile uslandırıp, tekip ile uzaklaştırmak amacı ile Dersim'e kanlı harekâtlar başlattı. Başlatılan bu hareketler ile ilgili kesimlerin de son yıllarda sıklıkla takip etme fırsatı bulduğu, Dersim'in sosyal-ekonomik-kültürel yapısı yerle bir edildi; resmîyete göre yaklaşık 15 bin kişi sürgün edildi, 13 bin kişi öldürüldü . Önemli ölçüde 'başarılı' olan 'yeni Cumhuriyetin' bu hamlesi üzerinden geçen 82 yıllık zaman diliminde dahi büyük travmaların hatırlatıcısı oldu.

Geçmişlerinde ağır insan hak ihlalleri, büyük kırımlar, ağır siyasal bunalımlar olan toplumlarda hatırlamak ve geçmişle yüzleşmek zor, sancılı bir süreçtir. Yakın tarihimizde dahi birçok siyasal gelişmeyi, linç hadisesini, kırım olaylarını yaşadığımızı ve yaşadığımız bu olayların mağdur grupları olduğu kadar fail grupları da olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda sancının sebebini daha da derinden kavramış oluruz. Geçmişle yüzleşmede en çok talepkâr durumunda olan ve kendine özgü güncel bir ağırlığı olan Dersim Katliamı sık sık su yüzüne çıkmaktadır. Bu durumun sebepleri elbette ki muadillerinden farklı düşünülemez. Geçmişte yaşanmış suçların ağırlığı, öfke birikmesi, toplumsal barış talebi gibi bir çok veçhe Dersim belleğinin popülerleşmesini beraberinde getirmiştir.

Dersim Belediyesi ve daha çok görünen tarafıyla 'komünist başkan'ın belediyenin adının Dersim olarak kabulünün olumlu bulunması kadar olumsuz bulunması da yaşadığımız sancının hâlâ değişmediğini göstermektedir. Maçoğlu'na sıklıkla destek olduklarını belirten, Maçoğlu'nun politikalarının örnek alınması gerektiği, asıl kurtuluşun benzer hamlelerle yapılabileceğini vurgulayan birçok kişi şimdi ise Maçoğlu'na yönelik yürütülen linç tufanının hareketleyicisi, destekleyicisi konumundalar. Bundan yaklaşık iki ay önce Kürt yurtseverler tarafından mesnetsiz iddialarla eleştirilen Maçoğlu, bugün ise ülkenin 'Türk aydınları' tarafından beğenilmemektedir.

Dersim hadiseleri ülke kamuoyunda ilk tartışıldığı dönemde Dersim Vekili Hüseyin Aygüne yönelik "yeri ve zamanı şimdi değil, AKP'nin ekmeğine yağ sürmektir bu" gibi eleştiriler, bugün de Maçoğlu'na yönelik yapılmaktadır. Ne yazık ki...

Geçmişle yüzleşmek mağdurun acısına merhem sürmekten başka hiç kimsenin ekmeğine yağ sürmez.



Fotoğraf makinesi ve duran zaman: *Dersim 38*

İstanbul'da yaşayan 70 yaşlarında Dersimli bir kadının 38 ile ilgili babasının tanıklığı üzerinden anlatısı şöyleydi: "Komutan korkmayın olaylar bitti, sürgün kırım yok demiş, toplu fotoğrafınızı çekmek için getirdik sizi buraya. Babamın anlattığına göre hani o eskiden üstüne örtü örtülen şipşak sokak fotoğraf makineleri var ya onlar gibi görünen, yan yana dizili bir sürü makine varmış. Komutan bağırmış poz verin çekiyoruz diye, makinelerin perdeleri bir kalkmış ki ne fotoğrafı ne makinesi taramışlar kırıp geçmişler herkesi..."

MEHTAP TOSUN

“Tertele, hukukun, adaletin ve vicdanın, toplumsal varoluşu/dokuyu yıkmaya dönük devlet şiddeti lehine manipüle edildiği dehşet içeren simgesel bir zaman dilimine referanstır. Bu zaman dilimi Dersim hafızasının ve ısrarının mayalandığı yerdir, geleneğin ve geleceğin bizzat kendisi değil onun laboratuvarıdır.”

Hala bêrê bêrê hometê!
(Hele gelin; gelin görün ey insanlar!)(1)

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devrolunan Dersim “sorunun” temeli, bir isyan olmasının ötesinde kültürel ve toplumsal olarak denetim dışı bir bölge olmasından kaynaklanıyordu. Kendi içerisinde bir kosmos, yani otonom bir düzen, dışardan birinin onun ötekiliğini başkılığını bilememesi haliydi bir nevi. Bu nedenle Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne, 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren, devletin bölgesel bekası için hep bir sorun olarak görülmüştür. Dersim, Osmanlı döneminde, müşirler tarafından “basil başına bir kıta”(2) olarak, Cumhuriyet döneminde ise “çıbanbaşı” yani patolojik ve cerrahi bir vaka olarak tanımlanmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kay'a'nın ifadesiyle “1876'dan itibaren 11 askeri hareket düzenlendiği halde köklü bir çözüm” sağlanamamış bir bölgeydi. Bu nedenle 4 Mayıs 1938'de devletin bölgeye dair tutkularına (aşırı yada radikal biçimlerde) ve çıkarlarına Dersim'i ıslah etme ve vazife-i temdin (medenileştirme) politikaları ve stratejileri yön vermiştir. Bu politika ve stratejiler savaş haline “prestij” ve “ontolojik derinlik” katmak için kullanılmıştı. Kurucu devletin Dersim'e yönelik resmi ve bürokratik söylemleri tarafından kodlanan bu ontolojik amaçlara tedip ve tenkil hareketleri eşlik etmiş, sonrasında ise hakir görme, sürgün, hukuk koruması dışına çıkartma ve kurban etme şekillerinde tecelli etmişti. Dersim Tertelesi (felaket, büyük alt üst oluş) adı verilen toplumsal yıkım devletin ulusun önüne geçtiği bu ülkede devlet toplumuna varabilmek için coğrafyanın bütün kimliklerine (etnik, dini, siyasal) açılan bir savaşı.

KUŞAK, HAFIZA, SİMGE...

Dersim Tertelesi bugün “Ho vira meke/Unutma!” olarak anılır, yani 4 Mayıs 1938'de Dersim'de yaşananlar karşısında varoluşsal bir tavrın hafızalarda toplumsal ve militan bir şekilde kökleştirilmesidir. Çünkü, Dersim Tertelesi bugüne hafıza açısından en dolu, tarihin ağırlığının hesaba katıldığı kolektif olarak kaydedilmiş bir temsil biçiminde ulaşmıştır. Tertele, hukukun, adaletin ve vicdanın, toplumsal varoluşu/dokuyu yıkmaya dönük devlet şiddeti lehine manipüle edildiği dehşet içeren simgesel bir zaman dilimine referanstır. Bu zaman dilimi Dersim hafızasının ve ısrarının mayalandığı yerdir, geleneğin ve geleceğin bizzat kendisi değil onun laboratuvarıdır. Gerek bu hafızanın ve düşünceler laboratuvarının içerisinde biri olarak gerekse de çeşitli araştırma süreçleri dolayısıyla 1938 Dersim'inde yaşananlarla ilgili tanıklıklar, anlatılar ve aktarımlar bende görsel bir biçime kavuşmuş ve hafıza uzamı yaratmıştır. Ancak içlerinden en

vurucu olan bir tanesi var ki, 1938'in hafızamdaki en canlı imgesi haline gelmişti. İstanbul'da yaşayan 70 yaşlarında Dersimli bir kadının 38 ile ilgili babasının tanıklığı üzerinden anlatısı şöyleydi:

“Babam anlatmıştı. O sabah bizim köyden babamları toplamışlar, getirip bir tepe başına dizmişler. Babam küçük olduğu için tepeye doğru çıkarken kaçabilmiş çalılarının içine gizlenmiş. Dedemler, bizim köylüler, akrabalar karşılarında da askerler duruyorlarmış. Komutan korkmayın olaylar bitti, sürgün kırım yok demiş, toplu fotoğrafınızı çekmek için getirdik sizi buraya. Babamın anlattığına göre hani o eskiden üstüne örtü örtülen şipşak sokak fotoğraf makineleri var ya onlar gibi görünen, yan yana dizili bir sürü makine varmış. Komutan bağırarak poz verin çekiyoruz diye, makinelerin perdeleri bir kalkmış ki ne fotoğrafı ne makinesi taramışlar kırıp geçmişler herkesi...”

Pierre Nora, “Hafıza Mekanları”nda, kuşak simgeseldir, çünkü hafızanın hem durulaşmasını hem de aktarılmasını sağlar der(3). Çünkü bir olay ya da küçük bir grubun yaşadığı deneyim sayesinde, bunlara hiç katılmamış koca bir çoğunluk nitelenir. Yani, flaşlarla, güçlü imgelerle ve etkili demirlemelerle hafızayı işleyen kuşak... Ya da zamanın süresini yok eden ve onu tarihi olmayan bir şimdiki zamana dönüştüren kuşak... Yukarıdaki anlatıdan sonra, şipşak fotoğrafçı sehпасı ve “... Hatırası” yazılı fon örtüsü herkeslerde nostaljik bir anı olarak gülümseme etkisi gösterirken bende 1938 Dersim’ini hatırlatan en çarpıcı dehşet imgesi olarak kalmıştı. Yukarıdaki anlatıdaki fotoğraf makinesi bir yanıla oldukça da metaforik duruyordu. Çünkü, “fotoğrafı çekilen” katledilen Dersimli bir köy halkı değildi, hukukun ve siyasal alanın bedenler, etnik, dini ve siyasal kimlikler üzerine yansıtılmış halinin, deşifre edilecek görülebilir dilinin fotoğrafıydı. Devlet hafızasının karşısına Yahudilerin “hafıza-halkı” olarak içlerine işledikleri anlamda bir hafızanın yerleşmesiydi. Yani, Dersim hafızası ve ısrarı sürekli dirilme temelinde ulus-devlet ufku altında sürüp giden bir tarihle ve devlet çevresinde düğümlemiş bir hafızayla karşılaşmak demektir. O nedenle 4 Mayıs 1938 kaydedilmiş tarihsel bir temsil olarak değil, şimdiki zamanı tanzim etmek için de unutulmamalı : “Ho vira meke/Unutma!”

(1) Metin-Kemal Kahraman, Hala Bêrê, Renklerde Yaşamak albümünden.

(2) H.Naşıt Uluğ, 1938, Tunceli Medeniyete Açılıyor, Cumhuriyet Matbaası: İstanbul, 1938 , s.136

(3) Pierre Nora, 2006, Hafıza Mekanları, Dost Kitapevi, s. 37

Dersim'in yazılmamış hikayelerinden: **Torun Hanım'ın mucize kurtuluşu**

Dersim Katliamı'ndan sağ çıkmış tanıdığım kadınların çoğu 80-90 yaşların üzerinde. Sanki Dersim Katliamı'nda hayatları ellerinden alınanların yaşayamadıkları hayatı yaşar gibidirler. İşte bunlardan biri de Torun Hanım'ın hayatta kalışının mucizevi hikayesidir.

MUAZZEZ USLU AVCI



*“..gökyüzü hep kederlidir bu topraklarda
şahittir; Suphilerin boğazlanışına, fidanların asılışına
Pir Sultan'ın taşlanışına, Sivas'ta aydınlığın yakılışına....
ölülere karıştıkça toprak, kara bulut oldu suları
Maraş'dan, Çorum'dan, Sivas'dan, Dersim'den
yetmedi “devlet dersini ezberlememiş” gençlerden
dizim dizim ölümlere açtı bağırını, içi kanayarak...
İşte bu yüzden hep kederlenir gökyüzü, yeryüzüne bakarak”*

Dersim neresidir, Dersimli kimdir? Bazı kaynaklara göre, Malatya'dan, Tunceli, Elazığ, Diyarbakır'a kadar olan bölgenin ismi antik çağlarda Dranis'miş. Bazı kaynaklara göre de; Far-ça'da adı kapı anlamına gelen der ile gümüş anlamına gelen sim imiş. Sözde bu bölgelerde gümüş madeni bulunduğundan söz edilir.

1600 yıllarında Anadoluyu karıştıran Celali İsyanlarından kaçan Ermeniler Dersim bölgelerinde kendilerine güvenli bir yuva bulmuş ve topluca Aleviliğe geçmiş. Ama eski inanç ve geleneklerini devam ettirmek isteyenler inançlarını gizlice devam ettirmişler. Bazı tarihçilere göre de, Dersim ismi sadece bir bölge olmayıp mevcut aşiretlerin (Dersimanlı, Seyidanlı, Şeyh Hasanlı) üç koldan en ünlüsü olanın Dersimanlı'dan dolayı bu ismi almış Zaza mı, Asuri mi, Ermeni mi, Kürd mü? Yoksa melez bir halk mı? İnançları Şaman mı? Hristiyan mı? Müslüman mıymış? Biz tarihçilerin yalancısıyız, onların işini onlara bırakalım...

Halkın eşkıyalıkla geçindiğini – arazi yapısı ne tarıma ne hayvancılığa elverişli olmadığı için mi eşkıyalığı seçmişler – bunları tarihçiler yazıp durur. Devlet neden bu bölge ile sürekli uğraşmış, niye bu bölgede sık sık isyanlar çıkmış? Askerlikten mi kaçarlarmış, vergi mi vermezlermiş, eğitime mi karşıymışlar? Ağzı olanın sakız gibi çiğnediği Dersim Katliamı'nın uzunca yıllar çarpıtılarak aktarılması ne acı! Dersim halkı niye bunca zulüm ve acıyı yaşamış? Özellikle 1937-1938'de niçin binlerce çocuk katledilmiş, kurşuna dizilmiş? ”Katliamlardan kaçan mağaralara sığınan insanların fareler gibi öldürdüklerini” söylemiş o dönemin devletlilerinden İhsan Sabri Çağlayan. Bir zamanlar bunu bir övünç ve başarı gibi anlatanların bir gün bu meselenin gerçekliği tokat olup suratlarına çarpacaktı mutlaka...

Devlet ve din ideolojisine ters düştükleri için mi bu kadar soykırıma uğratılmışlar? Annesi babasız kalan çocuklar öbek öbek şehirlere taşınmış, zengin evlerinde besleme, hizmetçi yapılmasında suçları neymiş? Neden bölge halkı yerlerinden sürülmüş de, başka uluslardan getirilen göçmenler oralara yerleştirilmiş?

“ Askerler bir sabah köyün etrafını sarmıştır. Ormana, dağlara kaçanlar kurtulmuş. Torun Hanım’ın babası, amcası, ağabeyleri başlarına geleceği anlayıp bir yol bulup dağlara kaçmışlardır. Babası köyden ayrılmadan bir gün önce evdeki paraları ve altınları bir kese ile kızı Torun’un elbisesi altından beline bağlar “Sen küçüksün sana bir şey yapmazlar, başınıza bir şey gelirse bunları kullanırsınız” der. ”

Amacı oraları tarumar etmek isteyen devlet “33 askerin, Dersimli eşkıyalarca öldürdüğünü” söyleyerek tüm halkın üzerine bombalar kusmuş; evleri bir bir basarak insanları kurşuna dizmişler. Amaçları neymiş ki bu katliamı yapmışlar? Amaçları Dersim halkını asimile etmek mi, homojenleştirmek miymiş? Soykırım mı?

Dersim Katliamı’nda yaşanan yüzlerce acı anılardan kalanların hikayelerini dinledik okuduk. İnsanlığa sığdıramadık. Kanayan yaraları hâlâ kabuk bağlamadı. Nasıl bağlasın? O dönemi yaşayan ve şimdi 90’lı yaşlarına gelmiş yaşayan birçok tanık var. Her kulak sağır değildir gerçeğe, dilden dile, kullaktan kulağa taşınır hikayeler. Her hikaye hafıza ve anı taşır nesilden nesle.

İşte bu anlatacağımız hikaye de bunlardan biri. 1938’de 12 yaşlarında olan Torun Hanım’ın akılları durduran hikayesi. Torun Hanım eski bir Ermeni köyü olan, adını Ermenice’den alan Hakis köyünün Wank beldesinde doğmuş. -Hakis cumhuriyetten sonra Büyükyurt olarak değiştirilmiş-. 11 kardeşin sekizincisiymiş Torun Hanım. Hayvancılıkla uğraşan babası kıt kanaat geçindirirmiş çocuklarını. Annesi kilim dokur, çorap örermiş. Kışın çetin geçer Dersim’de; her çocuğun ayağına çorap gerekir ki çarıklarında üşümesin ayakları. Peynir yapar, yün eğirir. Torun Hanım daha küçük yaşta öğrenir birçok işi yapmayı, anasına yardım eder. Konu komşu dayanışmaları evlenecek çocuklarının düğün derneğinde, kışa hazırlık yağı ekmeği peyniri birlikte hazırlarlar. Komşuları, Arus Teyze, Bedros Amcadır sormazlar bile birbirlerine “Ermeni misin, Kürd müsün, Asuri misin, Keldani misin?” diye. Geçinir giderler, dayanışma içinde. Zaten vahşi olan doğasının zorluğu yeter Dersim’in. Kış oldu mu iyice zorlaşır hayat daha çok sokulurlar birbirine. Taa o gün gelene kadar, askerlerin bir bir evleri basıp biriktirdikleri malzemelerini, hayvanlarını yağmalayıp evin erkeklerinin kollarından tutup götürene ve gök yüzünde kocaman ateş kusan kuşa benzer tayyarelerin üstlerine yağdırdığı bombalara kadar kendi hallerinde yaşarlar.

Dersim Katliamı’ndan sağ çıkmış tanıdığım kadınların çoğu 80-90 yaşların üzerinde. Sanki Dersim Katliamı’nda hayatları ellerinden alınanların yaşayamadıkları hayatı yaşar gibidirler.

İşte bunlardan biri de Torun Hanım’ın hayatta kalışının mucizevi hikayesidir. Askerler bir sabah köyün etrafını sarmıştır. Ormana, dağlara kaçanlar kurtulmuş. Torun Hanım’ın babası, amcası, ağabeyleri başlarına geleceği anlayıp bir yol bulup dağlara kaçmışlardır. Babası köyden ayrılmadan bir gün önce evdeki paraları ve altınları bir kese ile kızı Torun’un elbisesi altından beline bağlar “Sen küçüksün sana bir şey yapmazlar, başınıza bir şey gelirse bunları kullanırsınız” der. Köye giren askerler önce ahırlardaki keçileri, koyunları kesip bir güzel

yerler. Karınlarını şişirdikten sonra kemikleri mağdurların önüne atarlar. Talan bittikten sonra her haneye giren askerler hanede yaşayanları önlerine katıp ite kaka dışarı çıkarıp köy meydanına doğru götürürler. Torun Hanım diğer kardeşleriyle anasına sokulur, sessizce yürürler. Köy meydanına topladıkları insanları yukarıdaki Vank Deresi'ne doğru götürürler. Ermeni komşuları, uzak yakın akrabaları, çoluk çocuk ve kadından oluşan öbek öbek insan. Hamile gelinler, kucağında bebeği olan anneler askerlerin önünde tüfeklerin dipçığı ile ite kaka yürütülürler. Aslında hissederler bunca katliamdan sonra kendilerinin de başlarına kötü şeyler geleceğini... Ama çıkmayan canda umut vardır, belki de sürgün edilmeye götürülüyorlardır, diye geçer içlerinden. O malum derenin yamacına geldiklerinde, asker "Durun! Herkes sıraya dizilsin" komutunu verir. Önce itiraz ederler, direnirler fakat her direnen askerlerin tekmeleri altında ezilir. Asker "küçük çocukları kucaklarınıza alın" diye emreder, çünkü kurşun telef olmasındır, bir atışta analı kuzulu aynı anda devrilmelidirler. Dağlardan inen kar sularıyla Vank Deresi çağıl çağıl çağlamaktadır. Ağaçlar sanki tepelerinden onların acıklı sonunu izleyerek dallarını vururlar gövdelerine. Kuşlar sezmiş gibi birazdan patlayacak silahları cavlayarak kaçışılar uzaklara. Çocuklar ölüme o kadar uzaktır ki kaçışan kuşlara takılır gözleri. Altı yaşındaki Hıdır sorar anasına: "Ana biz ne zaman çimeceğiz derede?" Anası cevap veremez sesi titrer. Görüyor gibidir birazdan kızıla boyanacak derede cesetlerinin çimeceğini...

Askerler makineli tüfeği derenin yamacındaki tepeye en yakın damın üzerine kurarlar. Etraftaki ahırları da ateşe verirler, yanan hayvanların böğürtüsü ve biraz sonra ortalığı saran et kokusu kalmıştır belleklerinde.

"Bu kriterlere göre eğitimini bitirmeden, bir meslek sahibi olmadan erken evlendirilen ve boşanmakla yoksulluğa düşecek kadına daha önce "üç çocuk doğur, evinde otur, sokakta görünme" deyip bu kez boşanınca "bir iş bul çalış demek" de haklılık payı var mıdır? Daha dün Sağlık Bakanlığı'nda temizlik görevlisi olarak 1500 kişinin alınacağını açıkladığını bu iş için 6 bini üniversite, 8 bini de yüksek okul mezunu olmak üzere 107 bin kişinin başvurduğu haberi medyada yer aldı."



“Şimdi 90 yaşına gelmiş Torun Hanım yaşamış olduğu onca acılara inat, dalları gürül- gürül ulu bir çınar gibi... O çınarı, ne fırtınalar ne kasırgalar yıkabilmiştir; 90 yaşına kadar inatla yaşamıştır. Onca öldürülenlerin hayatından da hakkını almış yaşamdan sanki...”

Askerler geçerler dam üstüne kurdukları makineli tüfeğin başına, kurbanlara doğrulturlar silahı. Can korkusu sarar her birinin bedenini, çocuklar oyun ve ölümün farkını ayıramazlar henüz. Sadece titreyen ve inleyen analarının hallerinden anlarlar başlarına gelecek kötülüğü. Tam da bu hengame ve can pazarında, tam da asker kurşunları namlunun ağzına verdiği anda kucağındaki 40 günlük bebeğini düşürür genç bir kadın. Bebek dereye doğru yuvarlanırken asker çeker elini tetikten, koşar dereye düşen bebeğin yanına, bebeği dereden alıp çıkarır. Askerin içindeki kalan vicdan kırıntısı mıdır harekete geçiren? Hayır, belki de askeri bir intizamın bozulmasından rahatsız olmasıdır ya da sadece bir refleks olmasıdır! Tam da ölümün soğuk sancısıyla titreyen insanlar için zaman orada durmuşken derenin karşısındaki tepede elinde beyaz bayrak sallayan muhtarın çığılığı duyulur: “Af geldi, af, geldi!” diye bağırınca bir iki dakika önce Azrail’in nefesini yüzlerinde hisseden biçare insanlar “affedilmesi mümkün olmayan devletin” affıyla kurtulmuş olurlar...

Sonra bitmez tabii çileleri, o şehir bu şehir derken Türkiye’nin dört tarafına sürgün edilirler. Küçük kızların saçları tıraş edilir; trenlere bindirilip zengin, bürokrat ve asker evlerine hizmetçi olarak gönderilir isimleri değiştirilir. Kopartılırlar yurtlarından, ailelerinden...

Torun Hanım mı? O da ailesiyle Elazığ’a kaçar. Orada, gene bir eski Ermeni köyü olan Erzürük’e yerleşirler. 16 yaşına geldiğinde evlendirilir. Sonra eri İstanbul’a para kazanmaya gider. Torun Hanım istemez İstanbul’a yerleşmeyi “Orada toprak yok ne yaparım orada?” dese de üç çocukla gelir İstanbul’a, 4 çocukta orada doğurur. Torun ismi tuhaf kaçar İstanbul’da, adı Fatma olarak değiştirilir.

Şimdi 90 yaşına gelmiş Torun Hanım yaşamış olduğu onca acılara inat, dalları gürül- gürül ulu bir çınar gibi... O çınarı, ne fırtınalar ne kasırgalar yıkabilmiştir; 90 yaşına kadar inatla yaşamıştır. Onca öldürülenlerin hayatından da hakkını almış yaşamdan sanki...



Dağların ardında muhabbet bağı: **Dersim**

Dersim, yaşadıklarıyla politik düşünmeyi hayatının parçası haline getirmiş bir şehir gibi. Bu kimlik edebiyata, müziğe ilgiyi de beraberinde getirmiş olmalı. Şehir bu fikri hareketliliğini gösteriyor ilk izlenim olarak gezgine. Puslu dağların ardında bir muhabbet bağına düşmüş meğer yolumuz.

FATİH SINAR

“Neden, neden bunca yol, bunca düşman hisar?” der Pablo Neruda, Yol Rehberi şiirinde. Neruda'nın metaforlaştırdığı bu yolculuk ıstırabı Albert Camus tarafından ise açıkça dökülür kelimelere: İnsan kendi kendisiyle karşı karşıyadır artık. Hadi mutlu olsun da görelim! Yolculuk zor ve meşakkatlidir çoğu zaman. Sorular yüklenir çok defa, yükü artırılır yolun. Cevaplar bulunmasa da bir kaçış olur nihayetinde, bir nefes olur hayata. Yeni şehirler, mabetler, yeni dağlar, dereler, yeni yüzler iyi gelir insana.

Doğu seyahatimin bir başka durağına varıyorum bu kez; Dersim'e. Arkadaşımın birlikte Aşkale'de aracına bindiğimiz kişiyle yolumuzu ayırıp veda ediyoruz ona Pülümür kavşağında. Mutu Deresi'nin kenarında, Tunceli il sınırı tabelasının tam önünde durup karşıya bakıyorum. Sırlı, başka bir coğrafya beliriyor gözümde. Dik tepeler vadilerini gölgelemiş, sık ağaçlarla yer yer ormana dönüşmüş sert ve sakın bir doğa. Derenin diğer yakasında birkaç evden oluşan bir yerleşim var, köprüyü geçip orada kısa bir mola veriyorum. Sonrasındaysa bizi Dersim'e götürecek aracı bekleme-yeye koyuluyoruz. Yeri gelmişken not etmeli, burada otostopa pek imkan olmuyor. Pülümür üzerinden Dersim'e gitmek için belli saatlerde geçen otobüs/dolmuş makul bir seçenek halini alıyor. Hava kararmadan bir otobüse denk geliyoruz ve Mutu'dan ayrı-lıp, virajlı yolda zirvelere doğru yükselmeye başlıyoruz usul usul. Pülümür'den sonraysa dar vadi boyunca ilerleyen sakın yoldan devam ediyoruz. İki yanımız yüksek, sivri tepelerle sarılı, dik surlar gibi. Akşam vakti şehir merkezine varıyoruz nihayetinde. Issız yolların ardından, küçük ama küçüklüğüne kıyasla hayli hareketli bir şehirle karşılaşıyoruz.

MUNZUR'UN SESİ DERSİM'İN ŞARKISI

Dersim, 30 bin nüfusuyla Anadolu'nun küçük il merkezlerinden biri. Cumhuriyet öncesi bölgenin önemli kentleri Hozat, Pertek gibi kasabalar iken cumhuriyetle birlikte ilin merkezi bugünkü yerde olan Kalan köyü yapılmış ve burası zamanla ilin en hareketli noktasına dönüşmüş. Munzur ve Pülümür çaylarının birleştiği yerde kurulu şehir, Doğu Anadolu'nun yüksek dağlarının arasında sıkışmış kasvetli bir şehir gibi durmuyor bu konumundan dolayı. Samimi bir yer. Böyle kasabaların insanları da samimi ve net olur malum. Kahvede kamp yapabileceğimiz yer konusunda konuşurken, dükkanını bize gecelik emanet edebileceğini söyleyen kahvenin sahibi güzel ve samimi bir karşılama yapmış oluyor daha ilk dakikalarda...

Gece yarısına doğru, Munzur'u gören, sesini duyan küçük bir çay bahçesine geçip, birkaç bardak çayla günü bitiriyoruz. Munzur'un şırl şırl akışı şehrin tüm sesinin önüne geçiyor. Gecenin karanlığında şarkı söylüyor gibi. Politikadan sanata, kitaptan, seyahate kadar çeşitli mevzular hakim etraftaki masalara, sesler birbirine karışıyor. Dersim, yaşadıklarıyla politik düşünmeyi hayatının parçası haline getirmiş bir şehir gibi. Bu kimlik edebiyata, müziğe



ilgiyi de beraberinde getirmiş olmalı. Şehir bu fikri hareketliliğini gösteriyor ilk izlenim olarak gezgine. Puslu dağların ardında bir muhabbet bağına düşmüş meğer yolumuz.

YAŞAMIN KIYMETİNİ BİLEN ŞEHİR

İnsanoğlu hiziplere ayrılmayı sever ve hızla başarır. Tarih bunu farklı coğrafyalarda farklı şekillerde defalarca göstermiştir. Ama her defasında yeni isimlerle yeni ayrımların önü de alınamaz. Ve kendisi gibi olana, benzer düşünene güven bazen hayli abartılır, iyi olan herkesin sadece kendisi gibi düşünenlerden olduğuna inanır insan. Buna bir örnek sohbet sırasında Dersimli bir esnaftan geldi. Şehre gelen Ermeni gençlerle sohbeti sırasında benzer düşüncelerden dolayı gençlerin onu da kendi tabirleriyle 'bizden' görmesine biraz üzülüşünden bahsetti ve anlatmaya koyuldu: "Size hak vermek için sizden olmam gerekmiyor. Başka milletlerden, dinlerden yahut görüşlerden olup da haksızlığa karşı olabilmeyi başarmalı insan. Sizden, bizden diyerek ayrılmadan. Herhangi bir yerden olmak değil önemli olan, haksızlığı görebilmek asıl önemlisi."

Dersim'den ayrılıp Pertek Kalesi üzerinden yola devam ediyorum. Keban Barajı'nın ortasında kalmış kale, Neruda'nın bahsettiği hisarlardan biriymişçesine yer ediniyor zihnimde. Metafor yerini gerçeğe bırakıyor. Dersim topraklarına veda ederken Hatay'ın Muhabbet Bağında şiirini hatırlıyorum bu kez. Şah İsmail'in Hatay mahlasıyla şairliği vardır malum. Muhabbet Bağında şiiri ise belki de Anadolu'da en bilinen şiirlerindedir. Dersim vücut bulmuş da sanki onun kaleminden çıkmış gibidir sözleri: Benim yaralarım tuzum tuzum der, bir derdim var bin dermana değişmem.

Dersim yaşayan bir şehir. Çünkü yaşamın kıymetini bilen bir şehir.



Dersim Katliamı neden yapıldı?

Dersim Katliamı'nı anlamak için Cumhuriyet Devleti'nin kuruluş felsefesi olan ırka dayalı ulus devlet anlayışının "siyaset belgesi" niteliğindeki "Şark Islahat Planı"na (1925) bakmamızda yarar var. Bu planın özü ve özetini dönemin Başbakanı İsmet İnönü şöyle formüle etmiştir: Vazifemiz, Türk vatanı içinde bulunanları mutlaka Türk yapmaktır. Türklüğe ve Türkçülüğe muhalefet edecek unsurları kesip atacağız. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız nitelikler her şeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır.

KAZIM GÜNDOĞAN

Sey Rıza, Usene Seyd, Fındıq Ağa, Hesene Ağa, Usene Sey Rıza, Ali Ağa, Hesene İvraime Qız 15 Kasım 1937 günü Elazığ Buğday Meydanı'nda idam edildiler.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 4 Mayıs 1937 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla başlattığı Dersim Tertelesi'nde on binlerce insan öldürüldü, on binlercesi yurtlarından, tarihinden, kültüründen, inancından kopararak Türk ve Müslüman toplumun içinde "zorunlu iskan"a tabi tutuldu. Kızılbaş/Alevi, Kürt, Kırmanc/Zaza, Ermeni kız çocukları ise Türk ve Müslüman yapılmak üzere köklerinden kopararak kimsesizliğe mahkum edildi.

Bütün gerici ve faşist iktidarlar, halklara karşı uyguladıkları politikalarına haklı ve meşru bir zemin hazırlamak isterler. Bunun için amaçlarını evrensel değerlerin ve kavramların içine yedirerek son derece etkili biçimde sunmaya çalışırlar.

Sözgelimi; yakın geçmişte Amerikan emperyalizmi Irak işgalinin gerçek nedenini gizlemek için, "Kimyasal silah var," "Saddam diktatör," "Biz Irak'a özgürlük götüreceğiz" yalanını son derece etkili biçimde kullandı. Libya, Suriye, Afganistan vb. yerlerde de benzer söylemler vardı. Türkiye'de ise, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit 19 Aralık 2000'de gerçekleştirdiği hapishane katliamını haklı göstermek için katliamın adına, "Hayata Dönüş" demişti. Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan'ın temsil ettiği iktidar ise uyguladığı politikalara "ileri demokrasi," "Yeni Türkiye" diyebiliyor. Bu örnekleri çoğaltabiliriz.

Cumhuriyet Devleti'nin Dersim Katliamı'nı meşru göstermek için başvurduğu yalanlar da bunlardan farklı değildir. Yerine göre "feodalizmin tasfiyesi," "İngilizlerin kışkırttığı Kürtlerin isyanı," "İlkel, rafizi, Kızılbaşların devlete karşı isyanı" nı bastırmak için yapılan hareket... Veya gayri medeni yaşayan bir toplumu "medeniyet"e kavuşturma gibi ulvi amaçlar... Kim medeni, kim değil, demokrasi nedir, ilkelik nedir vb tartışmalara girmeyeceğim. Zira devletin Osmanlı'dan beri uyguladığı Kızılbaşları İslamlaştırma politikalarına, Türkleştirme politikaları da eklenince kırımın nedenleri de açıkça görülebilir.

DERSİMLİLER CUMHURİYET'E KARŞI MIYDI?'

1937-38 yıllarında Dersim'de bir isyanın olup olmadığını anlamak için değişik açılardan bazı sorular sorarak yanıtlar almaya çalışalım. Hiç şüphesiz bu sorulara yeni ve değişik yanıtlar verilebilir. Bu bir, yeniden öğrenme ve ortak görüş oluşturma sürecidir. Dolayısıyla yanıtları mutlak doğrular olarak görmemek gerekir. Şöyle bir soruyla başlayalım: Dersimliler Cumhuriyet'e karşı mıydı?



“ Dersimliler, Hilafetçi Osmanlı’ya Cumhuriyeti tercih etmişlerdi. Sonraki yıllarda da Cumhuriyet Devleti’nin Kızılbaş/ Alevi toplumuna yönelik İslamlaştırma ve katliam politikalarına rağmen “kötünün iyisi” olarak Cumhuriyetin savunucuları olmuşlardır. Elbette bu problemlili ilişki her bakımdan sorgulanabilir, ancak önce bunun anlaşılması gerektiği düşüncesindeyim...”

Genel olarak Alevi-Kızılbaş ve özel olarak da Dersim toplumunun Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde nasıl bir tavır aldığını bütünlüklü olarak incelemek gerekir. Bilindiği üzere, Dersim’in başından itibaren Cumhuriyet Devleti’ne karşı çıktığı ve isyan halinde olduğu görüşü resmi tarihçilerin vazgeçilmez iddiasıdır. Bu iddia doğru olmadığı gibi hakikatle de bağdaşmıyor.

Alevilerin Cumhuriyetle ilişkisi, çoğunluğu İttihat-Terakki içinden gelen Cumhuriyet Devleti’nin kurucu kadroları üzerinden kurulur. Giderek 1. Meclis üzerinden Alevilerle ve Dersimliler’le kurulan ilişkiye bakıldığında 400 yıllık Osmanlı Saltanatı ve Hilafet baskısının, zulmünün kaldırılacağı vaadi üzerinden şekillendirilir. Bu vaad tek başına, Alevi-Kızılbaş toplumunun Cumhuriyeti benimsemesi ya da benimsemese bile karşı olmaması açısından hayati bir öneme sahip olmuştur.

Bu nedenledir ki; Dersimliler’in büyük çoğunluğu da Cumhuriyeti tercih etme/benimseme eğilimindedir. Dersim aşiretleri Cumhuriyeti kuracak olan 1. Meclise 6 mebus (milletvekili) (Abdülhak Tevfik Bey, Diyab Ağa, Hasan Hayri Bey, Mustafa Ağa, Mustafa Zeki Bey, Ramiz Bey) göndermeyi kabul ederler.

Osmanlıyla barışık olmayan Dersimliler’in sorunları Cumhuriyetle birlikte çözülmüyor elbet, ancak bunlara son verileceği vaadiyle ilişkiler önemli ölçüde yumuşatılıyor. Sancak beyleri üzerinden sürdürülen ilişkiler, aşiret liderleri ve Seyitlerle doğrudan ilişkiye dönüşünce devletle ilişkilerin zemini güçleniyor. Dolayısıyla Dersimliler bu “yeni” ilişki biçimini Osmanlı devlet yapısı ve zihniyetine tercih ediyor ve esas olarak karşı çıkmıyorlar. Çok değişik nedenlerle Cumhuriyeti benimsemeyen Dersimli aşiretler de vardır elbet. Ancak bunların toplamdaki yeri ve nüfusları sınırlıdır...

Yani Dersimliler, Hilafetçi Osmanlı’ya Cumhuriyeti tercih etmişlerdi. Sonraki yıllarda da Cumhuriyet Devleti’nin Kızılbaş/ Alevi toplumuna yönelik İslamlaştırma ve katliam politikalarına rağmen “kötünün iyisi” olarak Cumhuriyetin savunucuları olmuşlardır. Elbette bu problemlili ilişki her bakımdan sorgulanabilir, ancak önce bunun anlaşılması gerektiği düşüncesindeyim.

DERSİM İSYANI, KOÇGİRİ İSYANI’NIN DEVAMI MIDIR?

“Dersim isyanı” tezi bir yanılla Koçgiri direnişi üzerinden temellendirilmeye çalışılır. Koçgiri katliamından sonra Dersim’e kaçan/sığınan Koçgirililer’in Dersim isyanını organize ettikle-

ri anlatımı hem resmi Türk Tarih Tezi'nde, hem de Kürt Tarih Tezi'nde yer almaktadır. Koçgiri direniş önderlerinin Dersim'e sığındıkları ve orada bir örgütlenme çabasına girdikleri doğrudur. Hatta Koçgiri direnişini destekleyen birkaç aşiretin olduğu da bilinmektedir. Ancak Dersim aşiretlerinin büyük çoğunluğu bu sürecin dışında kalmışlardır. Koçgirililer'in bu çabası devletin 1925 yılında çıkardığı afla sona ermiştir. Aliser (Dakni) Efendi ve Zarife Xatun hariç direnişin liderleri Erzincan ve Elazığ da devlete teslim olmuşlardır. Kürt Tarih yazımı cephesinde "Dersim İsyanı" tezini geliştiren Baytar Nuri (Dersimi) 1926 yılından itibaren Dersim'den ayrılarak Elazığ'a yerleşmiştir. Alişer Efendi'nin Dersimde ki varlığı devlete teslim olmama ve orada bir yaşam kurma biçiminde katledildiği 9 Temmuz 1937 yılına kadar devam etmiştir. Dolayısıyla Dersim'de her hangi bir isyan olmadığı gibi bunun "Koçgiri İsyanı"yla ilişkisinin kurulma çabası da temelsizdir ve bir kurgudur.

DERSİMLİLER ŞEYH SAİT İSYANI'NI NEDEN DESTEKLEMEDİLER

Ulusal ve dini içerikli bir kalkışma olan 1925 yılındaki "Şeyh Sait İsyanı"na Dersimliler'in katılmaları bir yana, bu isyana oldukça mesafeli durmuş olmaları, üzerinde durulması gereken son derece önemli bir konudur. Zira Şeyh Sait isyanına karşı tutum Dersim'de Kürt ulusal bilincini ve ulusal örgütlenme düzeyini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Kürdistan'da Şeyh Sait ile başlayan ve 1930 Ağrı İsyanı'na kadar devam eden Cumhuriyet dönemi Kürt ulusal direnişleri ve katliamları incelendiğinde, Dersim aşiretlerinin hiç birine destek vermemiş olmaları düşündürücü değil midir? Bırakalım Dersim aşiretlerini; Kürt Teali Cemiyeti adına, "Dersim isyanına önderlik ettiği" iddia edilen Baytar Nuri (Dersimi)'nin, bu dönemde nerede ve ne yaptığı konusunun sorgulanmaya ve araştırılmaya değer olduğu kanısındayım.

Dersim aşiretleri, Cumhuriyete bağlılığını bildirmek ve var olan sorunları diyalog yoluyla çözmek için 1926 yılında Ankara'ya giderler. Aşiret reislerinin büyük kısmı buna katılır ve Çankaya Köşkü'nde ağırlanırlar. İşte bu gidişi ve görüşmeyi Vali Cemal Bardakçı ile Nuri Dersimi birlikte organize ederler. Bu durumu hem devlet belgelerinden, hem de Nuri Dersimi kitaplarından öğreniyoruz. Burada iki yeni soruya yanıt bulunması gerekir. Bir; isyan liderlerinden ve "Seyit Rıza'nın sağ kolu" konumundaki Nuri Dersimi neden böyle bir rol üstlenir ve bunu neden yapar? İki; "isyan eden" veya etmek isteyen Dersimliler Ankaraya neden gitmiş olabilirler?

Bir başka soru ise; Nuri Dersimi'nin 1926 yılında Vali Cemal Bardakçı'nın "Dersim'in en şerir aşireti" olarak lanse ettiği,

“Çarpıcı gerçek şudur: Qacan’ı diğer aşiretler sahiplenmediği/ desteklemediği gibi, devletin yanında bu harekâta katılan aşiretler olduğu da bilinmektedir. Diğer bir örnek ise; “1930 Dersim İsyanı” olarak lanse edilen olaydır. Oysa bu, Pülümür Kazası’nda devletin birkaç aşiretten bazı gruplara yönelik gerçekleştirdiği bir asayiş operasyonudur. Bu grupların kendini savunması nedeniyle çıkan lokal çatışmanın adı resmi tarihte bilmem kaçınıcı “Dersim İsyanı” olarak yazılmaktadır.”

Qocan (Koçuşağı) Aşireti’ne yönelik devlet tarafından gerçekleştirilen askeri harekâta, Dersimli bazı aşiretlerle birlikte “görev” almasını nasıl açıklamak gerekir?

Yanıtlanması gereken pek çok soru olmakla birlikte Nuri Dersimi’nin “Dersim Kürt İsyanı” tezini temellendirmek için yazdıklarının sorgulanmaya ve kanıtlanmaya muhtaç olduğu düşüncesindeyim.

Aşiret yapısı “kolektif isyan” örgütlenmesine uygun mudur?

Dersim aşiret yapısının ilişki ve çelişkilerini incelediğimizde iddia edildiği gibi uzun süreli bir ittifakla “ kolektif isyan” organizasyonu yapabilme gerçeğinden uzak olduğunu görürüz. Öte yandan, aşiret yapısı incelendiğinde de, ne kadar aşiret varsa o kadar güç odağı olduğu ve bunların birbiriyle de kavgalı oldukları görülmektedir. Bu bağlamda Dersim’de homojen bir toplumsal şekillenmeden bahsedilemeyeceği gibi siyasi bir birliktenlikten de bahsetmek gerçekçi değildir. Söz gelimi resmi tarih anlatımında “1926 Dersim İsyanı” denilerek yaratılan algıyla zanedilir ki Dersim toplumu bütünlüklü bir isyana kalkışmış. Oysa orada devletin bir aşirete (Qocan) yönelik cezalandırma harekâtı/ katliamı söz konusudur.

Çarpıcı gerçek şudur: Qacan’ı diğer aşiretler sahiplenmediği/ desteklemediği gibi, devletin yanında bu harekâta katılan aşiretler olduğu da bilinmektedir. Diğer bir örnek ise; “1930 Dersim İsyanı” olarak lanse edilen olaydır. Oysa bu, Pülümür Kazası’nda devletin birkaç aşiretten bazı gruplara yönelik gerçekleştirdiği bir asayiş operasyonudur. Bu grupların kendini savunması nedeniyle çıkan lokal çatışmanın adı resmi tarihte bilmem kaçınıcı “Dersim İsyanı” olarak yazılmaktadır.

Belirtmek gerekir ki, Devlet Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bütün Kürt illerinde ve Dersim’de ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yaşam hakkında son derece ayrıntılı bilgiye sahiptir. Dersim’de, 1926 yılından itibaren sistematik olarak hazırlanan raporlar, hem derin bir istihbarat bilgisi, hem de geniş bir sosyolojik analiz içermektedir. 1928 yılından itibaren aşiretler arası çelişkileri derinleştirmek amacıyla, kışkırtmak ve ilişkileri bozmak amaçlı çalışmalar olduğu raporlarda da görülmektedir.

Devletin, bütün aşiretlerin kadın-erkek nüfusları, ekonomik ve sosyal durumları, silah sayıları, hatta hayvan sayıları, devletle ilişkileri, diğer aşiretlerle ilişkileri vb konularda hem Mah (istihbarat), hem de Umumi Müfettişlik üzerinden detaylı çalışmaları vardır.

Nitekim gerek İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın 1931 yılı Dersim gezisi ve raporu, gerek Başbakan İnönü’nün 1935 Şark

(Kürt) Raporu, gerekse Jandarma Umum Komutanlığı'nın hazırladığı raporlarda, aşiretlerin devletle ilişkilerinin bütün detayları tespit ve analiz edilmektedir. Tabii bu raporlarda özellikle Şükrü Kaya ve İsmet İnönü'nün aşiret liderleriyle görüşmelerinden çıkardıkları sonuçlar oldukça önemlidir. Şükrü Kaya görüştüğü aşiret liderlerinin hepsinin "muti"(i-taatkar) olduğunu belirtmektedir. Keza İnönü de benzer bir sonuca varmanın yanı sıra "sayıları çok olmamakla birlikte 5-6 aşiretin Cumhuriyetin imar ve iskan programına karşı" olduklarını rapor etmektedir. Tüm bu süreçleri bütünlüklü anlayabilmek için, bu aşiretlerin kimler olduğuna, nerede ve nasıl yaşadıklarına, hangi nedenlerle devletin "imar ve iskan programına karşı" çıktıklarına, keza bu "imar ve iskan" denilen şeyin ne olduğuna da ayrıca bakmakta yarar var.

Elbette sayıları az olmakla birlikte Dersimin bazı aşiretleri çok farklı nedenlerle Osmanlıyı olduğu gibi Cumhuriyeti de benimsemediler. Tabii ki devlet bunu bir "asayiş sorunu" olarak değişik yöntemlerle çözebilirdi. Oysa bu durumu oradaki etnik ve inanç kimliklerine yönelik yapacağı katliamın gerekçesi olarak kullanmayı tercih etti. Ne yazık ki buna karşı genel bir direniş organize edilemedi, isteseler de edemezlerdi; zira Dersimliler'in büyük kısmı silahlarını 1936 yılında teslim etmişlerdi. Direnen aşiretler oldu elbet. Evlerini, yurtlarını, yaşam tarzlarını, inançlarını, koruma güdüsüyle direndiler. Bu anlamda elbette bir direnişten söz edilebilir. Bu haklı ve meşru bir direnişti. Ancak son derece güçsüz ve lokaldi.

'İSYANCI'LAR NEDEN SİLAHLARINI TESLİM ETTİ?

Cumhuriyet Devleti 1936 yılında Dersim de silah toplama kararı aldı. İnönü'nün sözünü ettiği beş- altı aşiret dışında neredeyse bütün Dersimliler silahlarını teslim ettiler. JUK (Jandarma Umum Komutanlığı)'un raporuna göre Dersim Aşiretleri'nin elinde toplam 9.070 adet silah bulunmaktaydı. Aynı rapora göre teslim edilen silah sayısı: 7.880 adettir. (N. Hakkı Uluğ, Tunceli Medeniyete Açılıyor). (Yani 1190 silah teslim edilmemiş) Burada şu soru sorulabilir; Silahını teslim etmeyen aşiretler hangileriydi ve neden teslim etmediler? Görüldüğü kadarıyla bu aşiretler daha çok Harçık suyunun kuzeyinde, Munzur suyunun kuzey doğusunda olan ve "iç Dersim" sonraki zamanlarda da "yasak mıntıka" olarak adlandırılan bölgede yaşayan ve Başbakan İnönü'nün sözünü ettiği "5-6 aşiret"dir. Bu mıntıkanın coğrafi, ekonomik ve sosyal yapısı incelendiğinde o koşullarda neredeyse tek "geçim aracı"nın silah olduğu görülecektir. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal nedenlerle silahını teslim etmedikleri ve genel bir katliam hareketi olduğunda da buna karşı direndikleri söylenebilir.

"Silahını teslim etmeyen aşiretler hangileriydi ve neden teslim etmediler? Görüldüğü kadarıyla bu aşiretler daha çok Harçık suyunun kuzeyinde, Munzur suyunun kuzey doğusunda olan ve "iç Dersim" sonraki zamanlarda da "yasak mıntıka" olarak adlandırılan bölgede yaşayan ve Başbakan İnönü'nün sözünü ettiği "5-6 aşiret"dir. Bu mıntıkanın coğrafi, ekonomik ve sosyal yapısı incelendiğinde o koşullarda neredeyse tek "geçim aracı"nın silah olduğu görülecektir. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal nedenlerle silahını teslim etmedikleri ve genel bir katliam hareketi olduğunda da buna karşı direndikleri söylenebilir.."

“ Son derece zayıf bir ekonomik güce sahip olan bazı aşiret mensupları geçimini sağlamak için çoğu zaman komşu il, ilçe ve köylere “talan” a gider oradan getirdikleriyle yaşamını sürdürürlerdi. Bazı bölgeler için bir “talan ekonomisi” olduğu da söylenebilir. Bu gerçeklik içinde nasıl vergi verilebilir ki? Kaldı ki sırf vergi vermedi diye bir toplumu, bir kültürü hedef tahtasına koymak ve soykırıma tabi tutmak nasıl meşru ve haklı görülebilir? . ”

DEVLET DERSİM'E NEDEN GİREMİYOR?

“Devlet tarih boyunca Dersim'e giremedi” mi? Bu son derece tartışmalı bir konudur. Birincisi; bundan ne anlaşılmaktadır?

İkincisi; Osmanlı devletinin idari yapısıyla Cumhuriyet devletinin idari yapısı bir ve aynı mıdır? Özellikle Osmanlı devletinin idari yapısı incelenmeden bunun yeterince anlaşılacağı kanısındayım. Devletin girmesi veya girememesinden ne anlıyoruz? 16.yüzyıldan itibaren ele alırsak, Osmanlı ile en sorunlu dönemlerde bile “Sancak Beyliği” üzerinden, doğrudan veya dolaylı bir idari sistemin içinde olduğu gibi, bu bölgenin değişik dönemlerde değişik idari merkezlere bağlı olduğunu görüyoruz. Söz gelimi Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL'ın “16. yüzyılda Çemişgezek Sancağı” adlı çalışması son derece önemli bir belgedir. Bu belgeler, Osmanlı Devleti'nin Dersim coğrafyasında esas olarak var olduğunu gösteriyor.

Keza Cumhuriyet Devleti'nin 1938'e kadar Dersim'e giremediği algısı da tamamen yanlıştır. 1925 yılı sonrasında da Kaymakamlıklar üzerinden Elazığ'a bağlanan Pertek, Çemişgezek, Mazgirt, Hozat, Nazimiye ve Erzincan'a bağlı olan Pülümür'de de devletin idari yapısı mevcuttur.

Ayrıca; Türkiye de 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında DİE raporlarına göre hemen tüm köylere dair detaylı nüfus bilgilerinin mevcut olduğu da görülmektedir. 1935 yılında yapılan genel nüfus sayımında da aynı ayrıntıları görmek mümkündür. Genel nüfus bilgilerini bir yana bırakalım Dersimde ki “sakatlar” hakkında bile çok net bilgiler toplayacak kadar Dersim'de olan devlet, nasıl oluyor da “Dersim'e giremiyor”du?

Çarpıcı bir bilgi aktarmak isterim: 1936 yılında Dersim'de “sakat” nüfus: 350 'kör,' 240 kolu 'çolak,' 26 iki kolu 'çolak,' 334 bir ayağı 'topal,' 85 iki ayağı 'topal,' 131 sağır ve dilsiz, 36 'kambur,' 40 'kötürüm,' 79 müteaddit 'sakat,' 31 sair 'sakat.'

Dersim de 'sağlam' nüfusun toplamı: 91.807 kişidir. (Ö. Kemal Açar. Tunceli Dersim Coğrafyası)

“Dersimliler vergi vermedi” mi?

Elbette vermeyenler vardı. Peki neden? Yokluk yoksulluk nedeniyle mi yoksa “ ben seni tanımıyorum vergi vermeyeceğim” diye mi? Son derece zayıf bir ekonomik güce sahip olan bazı aşiret mensupları geçimini sağlamak için çoğu zaman komşu il, ilçe ve köylere “talan” a gider oradan getirdikleriyle yaşamını sürdürürlerdi. Bazı bölgeler için bir “talan ekonomisi” olduğu da söylenebilir. Bu gerçeklik içinde nasıl vergi verilebilir ki? Kaldı ki sırf vergi vermedi diye bir toplumu, bir kültürü hedef tahtasına koymak ve soykırıma tabi tutmak

nasıl meşru ve haklı görülebilir? Aynı dönemde ülkenin başka bölgelerinde vergi vermediler diye katliama uğratılan başka bir topluluk var mıdır? Kaldı ki, Osmanlı tahrir defterleri (M.Ali Ünal Çemişgesek Sancağı) incelendiğinde vergi oranları görülebilir. Keza Cumhuriyet döneminde de Dersimliler'in önemli oranda vergi verdiklerini 1939 yılından itibaren CHP Tunceli Milletvekili olan C. Sahir Sıla'dan öğreniyoruz. Sözgelimi; "1936-37 yıllarında Tunceli'de belirlenen vergi ile tahsil edilen vergi rakamları birbirine yakındır. Bu rakamlar 1940'lı yıllar da devlet otoritesinin sağlandığı dönemlerle neredeyse aynıdır." (C. Sahir Sıla. CHP milletvekili. Dersim Raporu) "Dersimliler okullara karşı" mı çıktılar?

Bu da resmi tarih yalanlarından biridir. Varsayalım ki okula karşı çıktılar. Peki bu bir toplumu yok etmek için gerekçe yapılabilir mi? Kaldı ki, İzzetin Çalışlar; "Osmanlı döneminde 1891 yılında Dersim'de 170 talebeli 6 medrese ve 750 talebeli 9 ilk mektep..." olduğunu yazmaktadır.

'TÜRK VATANI İÇİNDE BULUNANLARI TÜRK YAPMAK...'

Cumhuriyet döneminde ise; "1935 de Tunceli ili kurulduğu zaman, il genelinde 18 ilk mektep vardır ve talebe sayısı 1.412'dir.

1936 yılından itibaren köylerde bile okullar vardır. Nazimiye, Mazgirt, Türüşmek, Dervişcemal, İncik, Şahsik, Türktanır ve Ovacık'da toplam 8 okul bulunmaktadır ve bu okullarda küçümsenmeyecek oranda kız öğrenciler vardır." (İzzettin Çalışlar, Dersim Raporu.)

"Dersimliler askere gitmedi" mi?

Resmi tarih yalanlarından biri de bu konudur. Osmanlı dönemini bir yana bırakarak yine C. Sahir Sıla'nın konu hakkındaki raporundan aktaralım: " 930 ve 931 sene zarfında Dersimliler'den askere gidenlerin ve bakaya kalanların adedi:" dedikten sonra Mazgirt, Hozat, Nazimiye, Ovacık ilçelerinden toplam 605 kişinin askere gittiğini, 257 kişinin de "bakaya" kaldığını yazıyor. Ve devamında şöyle bir belirleme yapıyor. "Bu nispet Dersimliler'i vatani vazifelerine alıştırmak için bir asırdan beri başlayan gayretin ve mesainin ancak Cumhuriyet dönemine nasip olduğunu gösterir bir neticedir." (C. Sahir Sıla, D. Anadolu'da Top. Müh. Dersim-Sason 1934-1946, sf: 80-81)

Bu rapor, Dersim'de Cumhuriyet döneminde askerlik sorununun esas olarak çözüldüğünü ve "asker vermediler" tezinin de doğru olmadığını gösteriyor. Bu anlattıklarımız Cumhuriyet

“Şunu da belirtmek isterim; Elbette ezilen her ulusun, her inancın ve ezilen her sınıfın baskıya ve zulme karşı isyan etme hakkı vardır; baskının ve zulmün olduğu yerde isyan etmek meşrudur. Dolayısıyla isyan etse bile yapılan katliam, soykırım meşru görülemez, gösterilemez!”

Devleti'nin, dolayısıyla resmi tarihçilerin Tertele soykırımı meşru göstermek için geliştirdiği, “Dersim isyanı” tezinin başlıca gerekçeleridir. Oysa açığa çıkan belgeler, sözlü tarih çalışmaları, belgesel filmler, kitaplar, makaleler “isyan” tezinin tamamen dayanaksız ve yanlış olduğunu açığa çıkarmış durumdadır.

O halde bu katliam, soykırım neden yapıldı?

Bu soruya doğru yanıt verebilmek için öncelikle; Cumhuriyet Devleti'nin kuruluş felsefesi olan ırka dayalı ulus devlet anlayışının “siyaset belgesi” niteliğindeki “Şark Islahat Planı”na (1925) bakmamızda yarar var. Bu planın özü ve özetini dönemin Başbakanı İsmet İnönü şöyle formüle etmiştir:

“Vazifemiz, Türk vatani içinde bulunanları mutlaka Türk yapmaktır. Türklüğe ve Türkçülüğe muhalefet edecek unsurları kesip atacağız. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız nitelikler her şeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır.” (Başbakan İsmet İnönü, 1925)

Evet, Türk ırkına (Türk) ve Sünni İslam (Hanefi) inancına tabi olmayan “unsurları kesip atacağız” diyen devletin başta Kürdistan olmak üzere, Anadolu'da, Dersim'de Kızılbaş, Kürt, Zaza, Ermeni, Rum, Süryani vb. unsurları kesip atması için kimsenin isyan etmesine gerek var mı?

Diğer önemli bir nokta ise şudur: Kanımca “Dersim meselesi” sadece bir Cumhuriyet dönemi dolayısıyla uluslaşma sürecinin meselesi değildir. Esas olarak Osmanlı dönemi, dolayısıyla bir İslam ve İslamlaştırma meselesidir...

Şunu da belirtmek isterim; Elbette ezilen her ulusun, her inancın ve ezilen her sınıfın baskıya ve zulme karşı isyan etme hakkı vardır; baskının ve zulmün olduğu yerde isyan etmek meşrudur. Dolayısıyla isyan etse bile yapılan katliam, soykırım meşru görülemez, gösterilemez!

Dersim'in kayıp çocukları...

"Yaşadık." diye söze başladı. "Tanıyacağımız, tanış olacağımız acılar vardı yaşadık. Ölülerimizi, toprağa veremedik, toplu mezarlara kondu çoğu, suya atılanlar Munzur'un alıp gittikleri oldu. O acı bir yanda, başlayan sürgün bir yanda. Başımıza geleceklerden haberimiz yoktu.."

HASAN KAYA



“Günlerce yayan yürümüşler, günlerce aç susuz getirip toplanmışlardı Erzincan Garı’nda. Aynı günlerde Dersim’in, Elazığ’a yakın olan bölgelerinden de Elazığ’a yürüyenler, yürütülenler vardı. Sonra yük vagonlarına doldurup kadın, çoluk, çocuk, yaşlı, genç kalanları; kilitlendi kapılar bir bilinmeze yola çıktı tren.”

Genç oğlanlar, kızlardık. “Dersim 38” dedikçe; büyüklerimiz telaşa düşerlerdi. Sesleri alçalır, neredeyse fısıltıya dönerdi.

Kırık bir sesti o, incinmişti.

Ne zaman biz gençler tarifi olmayan, nedenini bilmediğimiz öfkemize yenilip sesimizi yükseltsek Cemal dedem; “Bırakın o günleri, okuyun büyük, yüksek yerlere gelin! Ne geldiyse başımıza cahilliğimizden geldi. Akılsız baş dara düşmesin! Xızır bile varıp ona yetişemez. Başına geleceğe mani olamaz!” derdi. Sesinde bir kinlenme, oç alma hiç olmadı.

“Ne çare, olan oldu!” derken yaşanan bütün acıları sığdırıyordu kısacık tümceye.

Sonra o gün, dere tepe dolaşım geldiğimiz söğüdün altında oturmuş aşağıda sakin akan dereye gözlerimiz dinlenirken damdan düşer gibi; “Abbas dedeyi nasıl buldunuz?” diye sordum. Gülümsedi. “Hiç sorma. O bir mucize, Xakkın bir hikmeti!” diyerek sustu. Haydar’ın merakından, inadından söz etti, uzun araştırmalarından yazışmalardan. Bazen zorlanmış, umutsuzluğa düşmüş ama pes etmemiştir. Nasıl bulunduğunu biliyordum. Bulduğunda müjdeli haberi birbirine vermekle yarışmıştı tüm akrabalar, eski tanışlar, komşular.

O günü hiç unutmuyorum. Duyan ağladı. Duyan sarıldı bir diğerine, onu da ağlatarak ağladı. Ben de ağlamıştım. Kim sarıldı, omzumda ağlayan kimdi, şimdi bilmiyorum. Ama o ağladıkça ben de onunla birlikte ağlıyordum.

“Nasıl kayıp oldu Abbas dede?”

“Abbas, Süleyman’ın küçüğü, sıska bir oğlandı. Biz amca çocuklarıyız. Babalarımız özbeöz kardeşler. Ana bir, baba bir.” Sessizce dinliyordum. Bildiğim ayrıntıları anlatsa da sesimi çıkarmıyordum. Başka amcaları da vardı Cemal dedemin. Onları da saydı teker teker. Sonra çocuklarını...

“Ben, Süleyman ve Abbas hep beraberdik. Yediğimiz içtiğimiz ayrı gitmezdi. Ne çok insan vardı. Ne çok sessiz ağlayan... Bir tek çocukların sesi duyuluyordu. Onların ağlamalarına kimse engel olamıyordu.”

Günlerce yayan yürümüşler, günlerce aç susuz getirip toplanmışlardı Erzincan Garı’nda. Aynı günlerde Dersim’in, Elazığ’a yakın olan bölgelerinden de Elazığ’a yürüyenler, yürütülenler vardı. Sonra yük vagonlarına doldurup kadın, çoluk, çocuk, yaşlı, genç kalanları; kilitlendi kapılar bir bilinmeze yola çıktı tren.

“Çocuklar hep ağladılar, çığlıkları hiç dinmedi. Açtık hepimiz; bitlenmiştik.”

“Erzincan’da mı kayboldu Abbas dede?”

“Yok; ben, Süleyman ve Abbas birbirimize sokulduk, sindik bir kıyıya, öylece kaldık. Hiç sesimiz çıkmıyordu. Birbirimizin yüzüne de bakamıyorduk. Ama birbirimize dokunarak diğerinin orada olduğunu anlayarak rahatlıyorduk.”

İnce parmakları ustalıkla tütün sarıyordu. İki parmağı arasına serdiği kâğıda tütün koydu, bastırdı. Sonra usta, alışkın ellerle sarıp dili ile kâğıdı ıslatırken göz göze geldik. Gülümsedi. O ince yüzünde, aksakalları, gözleri ıslık ıslık. Sigarasını yakıp derin bir nefes çekip saldıığında, beyaz bıyıklarında tazelandı sigara katranın bıraktığı sarılık...

“Kaç gün gittik, kaç gece geçti bilmiyorum. Bit sardı her yanımızı, susuzluktan değil, açlıktan hiç değil ama bitten kırıldık kırılacaktık.” derken, anıların gelip bir bıçak gibi yüreğine saplandığını düşündüm.

“Bir yere vardık. Sabahın alacakaranlığıydı. Tren durdu, kapılar açıldı. İçeriye giren ışık hepimizin gözlerini kör etmişti... Hiç unutmuyorum. Sevimsiz bir ses, yırtık bir ses bağıyordu. Fısıldamalar oldu. Türkçe bilenler çevirdi ne dediğini. İndik trenden. İhtiyaç molasıymış.” Sustu... Sigarasından son bir nefes daha çekip söndürdü önündeki kül tabağında.

“İhtiyacımız olan tek bir şey vardı” diye başladı. Başını kaldırıp. “İhtiyacımız olan tek bir şey vardı. O da insanlıktı.” Bir an için yeter anlatma demek geldi içimden. Çünkü canı acıyordu. Yaşadıklarını anımsadıkça yüreği daralıyordu. Nefes almaları değişmişti. Fark etmişti telaşlandığını. Uzanıp yaşlı yorgun elleri ile yüzümü avuçları arasına aldı.

“Merak etme ciğerim. Dur anlatayım sen de ben de kurtulalım.” Gözlerim dolmuştu, bir şey desem başlayacaktım ağlamaya.

Sustum.

Sessizce bekledim.

Yıllarca kimseye anlatmadığı yaşadıklarını ilk kez anlatıyordu. Daha önce birkaç kez anlatmasını istemiş; “Boş ver, yaşandı geçti” deyip geçiştirmişti. Şimdi anlatıp kurtulmak istiyordu.

“Yaşadık.” diye söze başladı. “Tanıyacağımız, tanış olacağımız acılar vardı yaşadık. Ölülerimizi, toprağa veremedik, toplu mezarlara kondu çoğu, suya atılanlar Munzur’un alıp gittikleri oldu. O acı bir yanda, başlayan sürgün bir yanda. Başımıza geleceklerden haberimiz yoktu. Acı tortop olmuş düşünüyordu babamın yüzünden, amcalarım o keza, en çok dedem gözleri-

” Sessizce bekledim.

Yıllarca kimseye anlatmadığı yaşadıklarını ilk kez anlatıyordu. Daha önce birkaç kez anlatmasını istemiş; “Boş ver, yaşandı geçti” deyip geçiştirmişti. Şimdi anlatıp kurtulmak istiyordu.

“Yaşadık.” diye söze başladı. “Tanıyacağımız, tanış olacağımız acılar vardı yaşadık.”

“ Sonra bir düdük sesi...
Trenin düdüğü, bağırılmalar...
Vagonlara itiş kakış
bindirildik.

Abbas bir ara yanımdaydı.
Bir ara arkamda. Süleyman
hep yanımda. Büyükler, biz
çocukları kaldırıp kaldırıp
attı içeri. İçeri girdik. Ekmek
atmışlardı içeriye. Hayvanlara
atar gibi... Saçmışlardı
vagonların içine. Ekmeği
kapan çekildi bir kenara.”

min önünden gitmiyordu. O dağ keçisi kadar inatçı adam, susmuş tek kelime etmiyordu. Yanına varanın yüzüne bakmıyor, duruşuyla, susuşuyla tersliyordu her varanı. Açtık, susuzduk. Bebelere hep ağlıyordu. Kadınların göğüslerinde süt kalmamıştı. Ama hiçbir şeye olmadığı kadar insanlığa ihtiyacımız vardı... Azıcık insanlık...”

Sesi de elleri gibi titriyordu. Alt dudağını bıyıklarından zor görüyordum. O da titriyordu. Gözyaşlarım yanaklarımdan sesizce süzülüp akıyordu... Neye ağlıyordum onu dahi bilmiyordum. Cemal dedenin bu haline mi, yoksa o yaşadıklarına mı?

Ağladığının farkında olduğu için; başını kaldırıp bana bakmadan, anlatmaya bıraktığı yerden devam etti.

“Her taraf askerdi, her taraf silah... İndik vagonlardan su içtik itiş kakış... İzin verdikleri alan içinde kim kendine göre bir yer bulduysa ihtiyacını gördü. Biz çocuklar çok şanslıydık. Olduğumuz yerde tüydürüyorduk. Kadınlar, gelinler toplaşıp, birbirini koruyarak, kollayarak ihtiyaçlarını gördüler. Sonra bir düdük sesi... Trenin düdüğü, bağırılmalar... Vagonlara itiş kakış bindirildik.

Abbas bir ara yanımdaydı. Bir ara arkamda. Süleyman hep yanımda. Büyükler, biz çocukları kaldırıp kaldırıp attı içeri. İçeri girdik. Ekmek atmışlardı içeriye. Hayvanlara atar gibi... Saçmışlardı vagonların içine. Ekmeği kapan çekildi bir kenara.”

Süleyman ile sokulup birbirine sinmişler yine köşelerine. Tren kalkıp yol almaya başladıktan bir süre sonra bir şeyin eksik, bir şeyin tam olmadığını fark etmişler. Abbas'ı aramış elleri, dirsekleri...

“Onca yol geldik. Onca şey yaşadık. Süleyman ile ilk o zaman göz göze geldik. Abbas yoktu.”

Ne kadar öyle göz göze kaldıklarını anımsamıyor Cemal dede. Bunu Süleyman'la hiç konuşmamışlar. Ama ikisi aynı anda bir çığlık atar gibi “Abbas!” diye seslenmeye başlamışlar.

Vagona bir telaş düşmüş. Bağırışmalar, çığlıklar en çok da İntizar.

Dedesi olaya el koyunca durulmuş vagon. Susmuş çığlıklar, bağırışmalar. Önce başka vagonlardadır diye düşünmüşler. Bir yolunu bulup vagonun vagona sorulmuş. Gelen cevap hep olumsuz olduğu halde İntizar bundan haberdar edilmemiş.

Gerçi o ağlamasını hiç kesmemiş. Bursa'ya vardıklarında Abbas'ın trende olmadığı anlaşılacak. Bir daha kıyamet kopmuş. Bir daha gözyaşları karışmış birbirine.

“Ateşlerden geç, onca şey yaşa, gel sen Eskişehir’de kaybol. Kalabalığa karışmış. Beni, Süleyman’ı bir an gözden kaybetmiş. Kalabalıkta sürüklenmiş gitmiş.”

Günlerce, Süleyman’la konuşmadık. Birbirimizin yüzüne bakamadık. Ben suçladım kendimi. Kimse bir şey demedi. Süleyman suçladı kendini. Abbas, Süleyman’ın küçüğü. Kardeşine sahip olamadı diye günlerce kimseyle konuşmadı. Ben konuşmadım.”

İntizar yenge çok yaşamamış. İki sene sonra Bursa, Kemalpaşada sessizce ölmüş. Aile içinde kimden duydum ise; hepsi söz birliği etmiş gibi “Kahrından öldü kadın.” diyordu.

“Gidip gördüğünüzde ne yaptı Abbas dede?” diye birden sorunca:

“Ha! Onu hiç sorma cigirim. O başka bir zulüm! Hem de hiç görülmemişinden. Süleyman atladı geldi Almanyadan. Ben bir telaş bekliyorum onu. Süleyman sarıldı bana ağladı. Ben sarıldım ona ağladım.”

Yol yorgunusun demişlerse de dinlememiş Süleyman dede. O gece binip otobüse tutmuşlar Ürgüp’ün yolunu.

“Süleyman’a diyorum; Değişmiştir şimdi. Tanımaz bizi. Telaş etmesin istiyorum. Bir sene önceydi kalp ameliyatı oldu, ağır bir ameliyat. Telefonda sesi yabancı geliyor Abbas’ın. Ona diyorum, ama ben ondan daha telaşlıyım. Heyecandan dizlerimin bağı çözülmüş. Biz hep bir aradaydık. Abbas bizle yaşadı. O tek kaldı. O yalnız kaldı. Tek kalan adamın derdi canı olur. Kimseyi yaşatamaz. Biz birbirimize tutunduk. Biz yaşadık, yaşattık Abbas’ı kendimizle. Sözü edildi yaşadı. Adı geçti yaşadı. Ya o garip ne etsin?”

Otobüsten iner inmez iki yaşlı bir torun; taksiciye, uzattıkları adrese götürmelerini söylüyorlar. Taksici “Yakın” diyor “Yürüseniz daha çabuk varırsınız” diyemeden “Olsun, sen bizi götür.” diyorlar. Heyecandan, biraz da otobüs yolcuğunun yorgunluğundan, dizlerinin bağı çözülmüş iki yaşlı adamın. Biniyorlar hemen taksiye.

“Az sonra bir caminin yanında küçük beyaz kireç boyalı bir evin önünde durdu taksi. İndik. Sağ olsun Haydar her işimize koştu. Koştı kapıyı çaldı biz inene kadar.”

Bekleniyorlardı. Kapı açıldı. Kapıda yaşlı, ince, uzun boylu, sakallı bir adam, yanında bir kadın, arkada iki kız bir oğlan, açılan kapıda gelen misafirleri bekliyorlardı.

“Süleyman avazı çıktığı kadar bağırdı. ‘Abbas!’ diye. Attı kendi-

“Baktım, kaldım öylece; iki kardeşin birbirine sarılmasına. Biri bizim Süleyman. İncesi yok, tır-vır biri. İlerisini gerisini düşünmez Alamancı Süleyman.” derken gülümseyen yüzü birden ciddileşti. “Diğeri Hacca gitmiş gelmiş eli yüzü ak pak, güzel mi güzel bir adam. Ürgüp’ün Müftüsü.” diyerek durdu. Gözlerini gözümün içine dikti. “Söyle cigirim hadi. Bundan büyük zulüm kim gördü.”

ni ona doğru gelen adamın boynuna...

Bu mu bizim Abbas!!!”

Abbas, kaybolunca önce yetimhaneye sonra da bir aileye evlatlık verilmiş. Çok sevilmiş. Çok sevmiş. Bazen aklına geldiğinde üzülmüş. Yeni sevenleri; sevdikleri her şeyi değilse de çok şeyi unutmamış.

“Çok zor cigirim. Canın karşında duruyor ama sana el. Ne diyeceğini bilemiyorsun. Ne yapacağını hiç bilemiyorsun. Haç’a karşı ne kusur etti de ecdadımız bunların hepsini gördük, yaşadık?

Bir gün sırtımızı dönmedik, yüzümüzü çevirmediğimiz Munzur’a, Duzgun Baba’ya. Duasını eksik etmedik. Ne istedi de vermedik? Pir geldi, Rayber geldi çıralıksız mı koyduk? Onca zulüm gördük yolumuzu mu şaşırdık?”

Cemal dede ailenin en yaşlısı ve toprağına, inançlarına en bağlı olanıydı. İlerlemiş yaşına rağmen elinden kitap düşmezdi. Gençlerle konuşmasını onlardan öğrenmesini bilen, seven biriydi.

Sürgün bittiğinde geriye ilk dönenlerdendi. Karış karış gezmişti Dersim’i. Her bir yerini en iyi bilenlerdendi.

Yatırların, ziyaretlerin hepsini bilir; gitmiş görmüştü. Nerede bir yüksek erişilmez kaya var. Hangi geçit en dar olanı, kar, kışın nerede yol keser, geçit vermez biliyordu. Munzur, Kırk Gözeler, Düzgün Baba... Hepsinin hikâyesini ondan dinlemiştim. Xızır’ın kar boranda nasıl imdada yetiştiğini, darda olana el uzattığını ondan öğrenmiştim.

Amcasının oğlu Abbas ile karşı karşıya oturup öyle kalmış bir zaman. Sonra “Ya Xızır, elim elinde. Geçir beni bu dardan. Ben Abbas’ın elini bıraktım, sen beni bırakma!” diyor.

“Baktım, kaldım öylece; iki kardeşin birbirine sarılmasına. Biri bizim Süleyman. İncesi yok, tır-vır biri. İlerisini gerisini düşünmez Alamancı Süleyman.” derken gülümseyen yüzü birden ciddileşti. “Diğeri Hacca gitmiş gelmiş eli yüzü ak pak, güzel mi güzel bir adam. Ürgüp’ün Müftüsü.” diyerek durdu. Gözlerini gözümün içine dikti. “Söyle cigirim hadi. Bundan büyük zulüm kim gördü.”

Bir şey demeye cesaret edemedim. Öylece oturduk sessizce.

Hakikatin bilgisiyle, Dersim'in mana dünyasına yolculuk

Dersim, Ana Fatma taliplerinin diyarıdır. Kutsal şehirlerin bir diğer noktasıdır. Nasıl ki Kuds'ün, Yerusalım'in, Şam'ın, Mekte'nin, Şengal'in, İstanbul'un, Tur Abdin'in ve sayısız dünyanın pek çok yerinde Kutsal'ın kentleri varsa, işte Dersim eyaleti de onlardan biridir.

BELGİN CENGİZ





*“Doğum ile ispat olundu vücut
Rahmet çeşmesi Fadime’de mevcut”*

Başköylü Hasan Efendi

Munzur nehrinin tersten akışını izlersen, o yol seni Ana Fatma ziyaretine götürür. Munzur’un kıyısındadır. Vadinin Hızır (Xızır) kavşağının ardından gelen ziyaretlerdendir. Kutsal vadiye girmeden evvel ilk duraktır. Suyu şifadır. Ana Fatma rahimdir. Rahmet

Dersim kültürünün dünya inanç ve kültür çeşitliliği içinde, en önemli özelliği kapsayıcı olmasıdır. O varlığın bilgisini içeren bütün referansları kendi bünyesinde toplamıştır. Kutsala ait ne varsa içerir. Her kilometre başında bir evliyanın mekanı ile karşılaşmak, bir ziyarete denk gelmek mümkündür. “Ayağımızı vurduk su çıktı yüze” (Başköylü Hasan Efendi) sözü, aslında biraz da bunun ifadesidir. Yerden çıkan tatlı su kaynakları, beyaz ardıç ağaçları, Êzidi prenslerden kalan Sultan Melek ziyaretleri, Ermeni keşişlerinden devralınan Vank ziyaretleri, Zerdüş zigguratları, ana göletleri, yüksek dağ zirveleri, evliya mağaraları, derviş ve mürşit ocakları, kutsal hayvanları ve doğanın kendisi bir bütün olarak o Rahim prensibinin, Ana’nın rahmet deryasıdır.

Bu rahmet deryasında bütün inançların Hakk yanı Dersim’de buluşmuş gibidir. Yazılı kaynaklara genel olarak güvensizliğini belirten Dersim dervişlerinden Ali Hıdır Çetin’in de belirttiği gibi “Bakıyoruz, ey Allahım! İnsanlık aleminin vebali günahı din alimlerinin boynuna olsun ki; Hz. Musa’nın Tevrat’ına uymadılar, Tevrat’ı kendilerine uydurdular. Hz. İsa’nın İncil’ine uymadılar, İncil’i kendilerine uydurdular. Müslümanlar da Peygamber efendimizden sonra Kuran’a uymadılar, Kuran’ı kendilerine uydurdular. Dini kendi saltanat, menfaat ve çıkarı için kullandılar. İnsanlık alemini bir birine düşman ettiler ve birbirine düşürdüler. Yüz suhuf, dört kitap, yüz yirmi dört bin peygamber sadece ve sadece Cenab-ı Hakk’ın emrini insanlara tebliğ etmek için gelmişler... Hakk birdir, yol birdir” sözlerinden de anlaşılacağı üzere yazılı kaynaklar, sözün sahibince değil, onları yazanlarca tahrif edilerek, hakikat yanı örtülmüştür.

Bu bilgi, pirlerin, dervişlerini, keşişlerin, mürşitlerin vb. tüm Kâmillerin kendi aralarında geliştirdikleri ortaklaşan ve kuşaktan kuşağa, bilgi ve eğitim aracılığı ile aktarılan hakikatin bilgisidir. Her inancın Hakk yanını bünyesinde barındırıp, batıl yanını ise sahiplenmeyen anlayışı gereği, bir Dersim Seyidi ile bir keşişin kirveligi, yani ikrarlığı, şaşılacak bir şey değil, bilakis evrenin oluş davasındaki birliktir. (Seyit Rıza ile Vang’li keşiş’in birlikteliği buna örnek verilebilir.)

Evrenin oluş davası;

Hakk'ın kelamında mana aleminin hakikati, zahir dünyanın perdelenmiş gerçeklerinin üzerinde seyrederek. Hakikatin bilgisine erişemeyen toplumlar, mevcut illüzyon içinde geliştirilen yalan dünya efsanelerinde yol alarak, bu dünyaya geliş sebeplerini anlamaktan uzaklaşıyor. İnsanlık aleminin cennetten kovulma diye dile gelen binlerce yıllık hikayesi bile bu meselede dünkü çocuktur belki de... Aslında Adem ile tarif edilen, anlaşılacak istenen bile yakın tarihtir. Ya ondan evveli dediğimiz vakit, dönüp Hara-bi'den edindiğimiz bilgiye bakıyoruz;

“Daha Allah ile cihan yok iken, biz anı var edip ilan eyledik, Hakk'a hiçbir layık mekan yok iken hanemize aldık mihman eyledik” sözleri Allah'ın evvelinden gelen bir başka oluşa işaret eder ki bu oluş, günümüzde en az hissedilen ve bilgisine vakıf olunan Hakk'ın mihmanlığının hikayesidir belli ki... Hane gönüldür, saf olanın, öz olanın gönlünde mihman edilir Hakk...

Zamanı var ederek oluşu başlatanın, yahut çarkı feleği çevirenin, iki ayrı alemin birbirine karışmazlığı üzerinden başlattığı hikayede Hakk batıl arasında ki çelişki; “Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerinin ki tuzlu ve acı, iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılabilir bir serhat koyan O'dur.” Furkan 53 ayetinde de açıkça işaret edilir. “Hakk ile batıl, sağ ile çürük ayrılmalıdır...” (Ali Xıdır Dede) ifadesi de bunu desteklemektedir. Öte yandan Zerdüştizmin temel kaynağını oluşturan iyi ve kötü (Ahura Mazda/Ehriman) arasında ki ayrım, yahut Nur ve Zulumat deryasındaki fark, evrenin temel çelişkisi olarak tarif edilmektedir.

Bu dünya, ruhlar aleminde süregiden, tatlı ve acı suyun sahipleri ile olan kavgayı ele alır. İncil'de “Babil'in Fahişesi” olarak tanımlanan Vahiy 17'de “Dünya fahişelerinin ve iğrençliklerinin anası kadının; kutsalların ve İsa'ya tanıklık etmiş olanların kanıyla sarhoş olduğunu gördüm” ayetinden de görüldüğü üzere, insanı ve tek insanı değil meleklerle kadar var olanı etkileyen bir tesir yaratır. Anlaşılacağı üzere bu alemde evvelki bir vakte denk düşen bir meseledir ve tarafları vardır. Tesiri yüksek olan kötülüğün etkisinde melekler kadar belki de İnsanı Kâmil dediğimiz kişilerin de kalması söz konusudur ki Tevrat'ta bu; Yer.23:15 “Bu nedenle her şeye egemen Rab, peygamberler için şöyle diyor; Onlara pelinotu yedirecek, zehirli su içireceğim. Çünkü Yerusalım peygamberleri Tanrısızlığın bütün ülkeye yayılmasına neden oldular.”

Şerrin seyri öyledir ki kimi zaman en yakınında yer alır da fark etmek zaman alır. Aldatır aldaticıdır... Vahiy 17'de belirtildiği gibi “Dünya kralları onunla fuhuş yaptılar, Yeryüzünde yaşayan canlılar onun fuhuşunun şarabıyla sarhoş oldular... Bunu anlamak için bilgelik gerek. Yedi baş, kadının üzerinde oturduğu yedi tepedir; aynı zamanda yedi kraldır... Düşünce birliği içinde olan bu krallar güçlerini ve yetkilerini canavara verecekler. Kuzuya



karşı savaşıacaklar, ama kuzu onları yenecek... gördüğün kadın dünya krallıkları üzerinde egemenlik süren büyük kenttir.”

Kutsal Kitaplar'ın referanslarında kadın bir şehir olarak geçer. Babil Fahişesi olarak tanımlanan da bir kenttir. Öte yandan Kutsal Sion şehri'de kadındır. Yeruşalimde... Şehir metafor olarak kadının bedenidir, aklıdır, yaratıcı gücüdür, ilmin deryasıdır. Halkının yani çocuklarının yaşadığı korunaklı yerdir. Bu yüzden şehirlerin ele geçirilmesi temsili olarak rahim prensibinin ele geçirilmesi gibidir. Babil'in kralı Nebukadnezar'ın Kudüs'ü ele geçirdiği ve Yahudileri kırıma tabi tutup, sürgün ettiği vakit aslında zapt edilen yer, Tanrı'nın evininde inşa edildiği, kutsal kenttir...

İncil'de de yer verildiği üzere Kudüs civarında olan Yeruşalim, İsa'nın (Yuhanna İncili) “Bundan sonra yeni bir gökle yeni bir yeryüzü gördüm. Çünkü önceki gökle yeryüzü ortadan kalkmıştı. Deniz de yoktu artık. Kutsal kentin, yeni Yeruşalim'in gökten, Tanrı'nın yanından indiğini gördüm. Güveyi için hazırlanmış süslü bir gelin gibiydi.” Vahiy 21 ayetinden de anlaşılacağı üzere aslında kutsalın kenti, onun rahim prensibidir.

Bilinmek istenenin, tezahürü olarak oluşan evren, kainat ve bilip de bilmediğimiz bütün alemler, gerçeğin peşine düşenin macerasını içerir. Öyledir ki her vakitte bir ve aynı olayın farklı tezahürleri ile karşılaşılır. İsimler değişir, vakitler değişir, mekanlar değişir. Değişmeyen ise Hakk'ın anlaşılacak ve erişilmek istenen seyir defteridir. Bitirilmesi gereken, Oly divanında mevzu bahis olan dava, Hasan Efendi'nin de belirttiği gibi ak defterde kayıtlıdır. Ve o divanda 'aff katiyen yoktur'.

Hakk ile batılın karışan dünyası, “hakk olmuş batıl, batıl olmuş hakk” (Ali Xıdır Dede) ifadesinden de anlaşılacağı gibi Hakk'ın batıl tarafından perdelenmesi, evrensel kötülüğün marifetleri ile insanlık aleminin gidişatını zora koymaktadır. Yine Ali Xıdır dedenin anlatımı ile söz gelimi Ana Fatma'nın, hamileliği sırasında, Ömer tarafından, kılıcının kını ile vurularak kaburgasının kırılması, çocuğunu düşürmesi ve ardından “Adalet” simgesi olarak İslam dünyasına sunulması ve halifelik makamının verilmesi manidardır. Kuşkusuz Dersim inancı açısından bu ve benzeri örnekler kendisine ait kültürden gelmemektedir. Lakin etkileşimde bulunduğu kültürlerin örnekleri açısından ilginçtir.

Zahir'deki evresinde Hz. Muhammed'in kızı olan yahut Muhammed'in tarifi ile gelişi Cebrail tarafından müjdelenen “babasının annesi” olan Fatma'nın, daha da ötesi “yer gök yok iken” var olanın temsiliyetinin, maruz kaldığı şiddet,

milyon yıllık davaya verilecek en olgun örneklerden biridir. Batılın yalandan beslenerek oluşturduğu illüzyon, hakikatin perdelenmesine dönüktür. Bir anda Hakk batıla batıl ise Hakk'a dönüşmüştür.

Ali Xıdır Dede'ye göre bu dünyada, iyinin sahiplerinin koruyuculuğunda, "ikrarların hatırına" insanlık aleminin "bağışlanması" gerekir. Bu bağışlanmada insanlık; din, dil, ırk gibi günümüz dünyasının kavramsal ayrıştırmasından öte bir anlam taşır. Buna göre "sağın çürükten ayrılması" gerekmektedir. Sağ kavramı ise 73. millette toplanır. Ovacıklı Firik Dede'nin sorusu "gönül ne ararsın 72'de seç özünü 73'e varalım" bunu anlatır. Mesele her insanın özünde var olan 73'e (hasına) erişmesidir. 73 ise Kubbeyi Rahman'dan beri özünü arayanların yoludur. Yol, Abdal Musa tarifi ile "8 uçarlar"ın yolu, yahut hakikatin peşinde davasına sahip çıkanların yoludur..

"Tüm dinlerden alıntım var" diyen Gazi Metin Dede, "İslam bizim neremizde?" diye bir soru atarken ortaya, tamda bu noktaya değinir, binlerce yıllık geçmişinde farklı isimlerle de tarih sahnesinde yer alan Dersim halklarının temel özelliği Hakk'ı, hakikati, ikrarı kendilerine referans almasıdır. Buna bir örnekte, halifeliğin Yavuz'a Mısır'dan devralındığı evrelerde verilebilir. Başta Dersim bölgesi olmak üzere Mezopotamya'nın geniş havzasında yaşayan farklı halkların bir araya gelerek (örneğin Êzidiler), Şah İsmail'i destekleyen tutum alması, (Ehlibeyt erkanına) Hakk davasına verdiği destek sebebiyledir. Hakk Ehlibeytyle yol alır. Ehlibeyt ise her nesilde farklı farklı bedende, devri daim gelendir.

Dersim 1937-1938 kırımını pek çok İnsanı Kamil başta olmak üzere Kızılbaş Aleviler tarafından Kerbela'nın 2. tekrarı gibi değerlendirilir. Kerbela ve sonrasında Ehlibeyt soyuna dolayısı ile peygamberlerin, embiya ve evliyaların ve onları takip edenlerin yani taliplerin 'ruhsal' soyuna yönelik 'fani dünya' savaşıdır. Literatüre girmediği için kavramsal olarak 'soykırım' olarak tanımlanması tuhaf gelse de, Ana Fatma evlatlarından 72'sinin Kerbela'da öldürülmesi, 11 ehlibeyt soyundan gelen imamın geri kalanlarının ise büyük oranda zehirlenerek öldürülmesi ve taliplerin kılıç zoruyla yok edilmesi soykırımın eski devirlerdeki görünümüdür. Dersim hafızasında ise Seyit Rıza ve 71 arkadaşının yani 72 kişinin yargılanması ve 7 kişinin idamı (Tartışmalıdır, 11 de denilmektedir) sembolik olarak Kerbela ve 12 imamlara gönderme olarak okunmaktadır. Bu zatlar Adem'in devrinden beri ata belinden ana rahmine Hakk'ın emri rızası ile düşüp gelenlerdir. Yolun talipleri olarak Ana Fatma bir çok kez devri daim gelip giden olarak bilinir. Başköylü Hasan Efendi'nin de belirttiği gibi; "Fadime kim olduğun edelim beyan, Gahi kız geldi, gahi oğlan ayan" pek çok kez farklı zamanlarda farklı kimliklerde farklı kültürlere gelip gidene işaret etmektedir.

" Dersim 1937-1938 kırımını pek çok İnsanı Kamil başta olmak üzere Kızılbaş Aleviler tarafından Kerbela'nın 2. tekrarı gibi değerlendirilir. Kerbela ve sonrasında Ehlibeyt soyuna dolayısı ile peygamberlerin, embiya ve evliyaların ve onları takip edenlerin yani taliplerin 'ruhsal' soyuna yönelik 'fani dünya' savaşıdır. Literatüre girmediği için kavramsal olarak 'soykırım' olarak tanımlanması tuhaf gelse de, Ana Fatma evlatlarından 72'sinin Kerbela'da öldürülmesi, 11 ehlibeyt soyundan gelen imamın geri kalanlarının ise büyük oranda zehirlenerek öldürülmesi ve taliplerin kılıç zoruyla yok edilmesi soykırımın eski devirlerdeki görünümüdür."



Oly Divanında Kerbela nasıl bir yer taşırsa, Dersim 1937-1938 soykırımı da sembolik olarak aynı yere oturur. 'M.A hareketi' olarak, Devlet resmi kaynaklarında şifrelenen ve 'manevra'nın kısaltması olarak tanımlanan Dersim hareketi tuhaf parametreler içerir. Tamamen uzun zamanlı planlamayla ve beraberinde diğer tüm yerli halkların, başta gayrimüslim olarak tanımlanan Hristiyanların tasfiyesi ile başlayan süreç, Dış Dersim'den başlayarak içeri doğru ilerleyen bir zulmün son durağıdır. Seyit Rıza'ya göre esas mesele Dersim'in 'temsil ettiği değerler' nedeni ile yok edilmesidir. Kurulan türlü türlü oyunlar, atılan iftiralar, itibarsızlaştırma çabası, yalan üzerinden halkın ikna edilmesi, para ve mal üzerinden insanların iştahını artırılması, paralı askerliğin paralı haydutluğa çevrilmesi gibi bin yıllardır bilinen zulüm argümanlarının kullanılması bir yana, 1937-38'e dönük batılın daha konsantre olan hazırlığı aşikar oldukça insanın için ürpermektedir.

Dersim, Ana Fatma taliplerinin diyarıdır. Kutsal şehirlerin bir diğer noktasıdır. Nasıl ki Kudüs'ün, Yeruşalim'in, Şam'ın, Mekk'e'nin, Şengal'in, İstanbul'un, Tur Abdin'in ve sayısız dünyanın pek çok yerinde Kutsal'ın kentleri varsa, işte Dersim eyaleti de onlardan biridir. Pençe'i Ali Aba denilen 5'lerin (Kubbeyi Rahman'ın sahipleri) taliplerinin yok edilmesine yönelik gerçekleştirilen, akıllara durgunluk verecek incelikte planlanan ve uygulanan soykırım, bölgenin yerli halklarının zahir ve batın birlikteliğine de vurulan darbedir. Dersim kırımını bütünlüklü ele alacak olursak bir bölgenin, bin yıllardan bu yana getirdiği Hakk inancının bitirilmesi, acı suyun tatlı su üzerinde ki hakimiyeti yahut şerrin zahir alemde ki zafetine yönelik geçen yüzyılda ki eseridir. O sebeple şerrin 'hile hurdaları' ile başa çıkamayan Seyit Rıza, buna karşılık şerre boyun eğmeyerek bu dünyada ki vadesini tamamlamıştır. Dersim bölgesel kırıma tabi tutulmuştur. Has olanın hamlaştırmak üzere...

Ver İstanbul'u al Kürdistan'ı. Yersen!

Bu seçimde iktidar, her şeyi İmamoğlu'nu hata yapmaya zorlamak üzere kurmuş anlaşılır. Pontus ırkçılığı, havaalanındaki VIP tuzağı, Kürt-Kürtçe-Kürdistan meselesi aynı amaçlı ortaoyunlarıydı. Dersim bahsi de öyle. Fakat şu açık: İstanbullu Kürtler, CHP ve İmamoğlu'na Dersim'i bilmedikleri için oy vermedi ki siz "Dersim" deyince kararlarını değiştirsiner.

ALİ DURAN TOPUZ



“İstanbul’daki sorunların çözümleri hiç önemli olmayınca gelsin seçmenin gönlünü ve aklını çecek tiyatral düzenlemeler, gitsin ortaoyunları, retorik ifadeler, şaşırtmacalı söz oyunları, bir de valilerin, kaymakamların gönüllü kötü çocuk rollerine soyunduğu seyirlikler oldu mu, iş tamam... İSPARK’ın niye zarar ettiğini aklı almayan belediye başkan adayı, Dersim’i anlıyor gibi yapacak mecburen, “Kürdistan” deyip Mustafa Kemal’in heykelinin arkasına saklanacak.”

Binali Yıldırım, önce “Kürdistan” dedi. Sonra tepki filan gelince de izahat ihtiyacı duydu:

“Kürdistan sözü Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün cumhuriyetin kurulmasından önce istiklal mücadelesinde bölgeden gelen temsilciler için kullandığı sözdür. Benim ifadem ondan ibarettir.”

Kürdistan dediysek, Mustafa Kemal dediği için dedik. Yoksa biz kendiliğinden öyle şeyler demeyiz. Hatta biz kendi kendimize pek bir şey demeyiz, öyle de derler öyle deriz. Seçim gecesi “Kazandım” dedğimiz gibi...

Sahi, “Kürdistan” lafını duyunca zimmetindeki kızgın demiri önüne gelenin kafasına indirecek Devlet Bahçeli’den hiç ses seda yok. Lafta bile olsa, “Al Kürdistan’ı ver İstanbul’u” formülüne o da mı inanıyor yoksa?

DİYARBAKIR TERCİHİNİN SEBEBİ

Malum, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimi var. Yerel seçim. Yer İstanbul ise insan niye Diyarbakır’a gider?

Boş boş soruyorum, tabii ki İstanbul’daki Kürt seçmenin gönlünü ve aklını çelmek için, görünüşe göre. CHP’nin adayı Ekrem İmamoğlu da bayram tatilini Karadeniz turuna ayırdı, Karadenizli’nin gönlünde taht kurmak için. İki adayın da seçim yerinin uzağına gitmesine yol açan şey, yerel seçimin yerel seçim olması.

İstanbul’daki sorunların çözümleri hiç önemli olmayınca gelsin seçmenin gönlünü ve aklını çecek tiyatral düzenlemeler, gitsin ortaoyunları, retorik ifadeler, şaşırtmacalı söz oyunları, bir de valilerin, kaymakamların gönüllü kötü çocuk rollerine soyunduğu seyirlikler oldu mu, iş tamam... İSPARK’ın niye zarar ettiğini aklı almayan belediye başkan adayı, Dersim’i anlıyor gibi yapacak mecburen, “Kürdistan” deyip Mustafa Kemal’in heykelinin arkasına saklanacak.

MEBUSU VAR KENDİSİ YOK

Kürdistan neresi? Malum, Başkan Erdoğan’a göre öyle bir yer yok. Meclis resmi görüşüne göre de yok Kürdistan. Osman Baydemir’e sorarsak, sol göğsündeki elinin altında. Binali Yıldırım da işte oraya, Kürtlerin kalbine seslenmek için yollara düştü gibi, eski bir Kürt olarak kıvrır bu işi dedilerse demek...

Kürdistan demekle yetinmedi, Kürtçeden de dem vurdu. Hatta İstanbullu seçmene bir vaatte de bulundu: Gerekirse, Belediye Kürtçe kurs da açabilir. Arz talep meselesi. Şarta bağlı. Resmi dil Türkçedir, o değişmez. Kurs? Ne işe yarar peki? Bitlis’ten,

Tatvan'dan geldi cevap: Kürtçe tabelalar kaldırıldı. Önce belediye binasından. Sonra da mezarlıktan. Ölümlere bile Kürtçe yasak, fiiliyatta; iktidar mensuplarına serbest.

Kurs bu işe yarar belki de: Kürtçe kelimeleri, cümleleri fark edip tabela kaldırmaya. E İstanbul'da bir tek Kürtçe tabela yok. Anons yok. Belediyenin beş dilli, on dilli tanıtım broşürlerinde turizm metinlerinde Kürtçe yok. Kentin en çok konuşulan ikinci dili, yok.

İstanbul, sadece dünyanın en büyük şehirlerinden değil, Kürtlerin yaşadığı en büyük şehir de. Sadece HDP'nin 1 milyon üstünde seçmeni var. AK Parti'nin de hatırı sayılır Kürt seçmeni var, CHP'nin Kürt seçmeni de hiç az değil. Yıldırım dahil, hiç kimse "Kürtlere" yönelik bir "belediye" hizmetinden söz etmiyor.

TÜM SEVAPLAR BİZİM, TÜM SUÇLAR CHP'NİN

Şartlı kurs meselesinden, Yıldırım'ın "Dersim" kozuna geçelim:

"Dersim hadisesinden dolayı devlet adına özür dileyen bir iktidar var. Buna rağmen Dersim adını ağızına alamayan ve yaptıkları bu fahiş yanlışı bile ikrar edemeyen, kabullenemeyen bir CHP var."

Devlet işlerinde iktidarın şöyle bir huyu var: Devleti, daha baştan itibaren hiç kimseyle paylaşmaya yanaşmayacak kadar kendisinin addediyor, fakat devletin "kusuru" olan şeyleri başka birilerinin (çoğu zaman İsmet İnönü'nün ve her zaman CHP'nin) omzuna yıkarak temize çıkmış oluyor. Özür meselesi de öyle. (Sahi, Seyit Rıza'ya, "Terörist Rıza" diyen Devlet Bahçeli, Binali Yıldırım'ın Dersim hamlesine de sessiz kaldı. Aynı lafları Kemal Kılıçdaroğlu etse, idamın getirilmesini isterdi. Neyse.)

Binali Yıldırım, şimdiki cumhurbaşkanının sekiz yıl önce söylediği sözün "özür" olduğuna inanmamızı istiyor gibi. O sözler aynen şöyle: "Kılıçdaroğlu nereye kaçırıyorsun ya. Bunlardan nasıl sıyrılacaksın. Ben mi özür dileyeceğim sen mi özür dileyeceksin. Devlet adına özür dilemek gerekiyorsa böyle bir literatür varsa, ben özür dilerim, diliyorum. Ancak CHP zihniyeti adına özür dilemesi gereken varsa güya 'yeni CHP'nin genel başkanım' diyorsun sensin."

ŞARTLI ÖZÜR ÖZÜR MÜDÜR?

Sokakta birinin ayağına bassanız, "Kendi ardıma özür dilemek gerekiyorsa, böyle bir literatür varsa ben özür dilerim, diliyorum" dersiniz, en hafifinden kabalıkla suçlanırsınız. "Bastıysak bastık ne var" desanız daha iyi.

"Devlet işlerinde iktidarın şöyle bir huyu var: Devleti, daha baştan itibaren hiç kimseyle paylaşmaya yanaşmayacak kadar kendisinin addediyor, fakat devletin "kusuru" olan şeyleri başka birilerinin (çoğu zaman İsmet İnönü'nün ve her zaman CHP'nin) omzuna yıkarak temize çıkmış oluyor. Özür meselesi de öyle. (Sahi, Seyit Rıza'ya, "Terörist Rıza" diyen Devlet Bahçeli, Binali Yıldırım'ın Dersim hamlesine de sessiz kaldı. Aynı lafları Kemal Kılıçdaroğlu etse, idamın getirilmesini isterdi. Neyse.)"

“ Bu “Kürt tiyatrosu”, İstanbul Kürtlerinin aklını ve gönlünü çelmeye yeter mi? Onlar örneğin 31 Mart’ta oy verirken Dersim’in ne olduğunu bilmiyorlar mıydı? Kimin Kürt meselesine nasıl baktığından habersiz miydiler? Kürtçe için kimin ne dediğini hiç duymamışlar mıydı? Kayyımların belediyelerde ne duşlar aldığından ne tatlılar yediğinden bihaber miydiler? Bu tiyatrolarla, bu laflarla değişecek bir şey yok ortada. Bunu iktidar bilmiyor da olamaz.”

E o Tunç-eli Kanunu yapılırken de tüm güç, yetki Mustafa Kemal’deydi? Harekat planlarında bizzat dahil vardı. Ne olacak o zaman? “Kürdistan” demek için arkasına sığındığınız heykelin tunç eli, Dersim nedeniyle CHP’yi ve o zaman doğmamış olan Kemal Kılıçdaroğlu’nu suçladığınızda tepenize inmez mi? Heykel konuşmaz, heykel vurmaz, heykel orada öyle durur. “Şartlı” Kürtçe kurs vaadi, nasıl vaat olmaktan çıkıyorsa, Dersim’deki “şartlı özür” özrü özür olmaktan çıkarıyor. “Devlette devamlılık esas” mıydı şiarınız? O halde arşivleri açsanız, kayıp çocukların akıbetini açıklasanız, Seyit Rıza’ya ve beraberinde darağacına attığınız yoldaşlarının itibarını iade etseniz, katledilen on binlerin acısını paylaşsanız? Olmaz. Niye? “Suç” dediğiniz “Dersim hadisesi”nin cezasını yine bir Dersimliye yıkarak size ait devleti temize çekmek için mi?

TİYATRONUN SEBEBİ

Bu “Kürt tiyatrosu”, İstanbul Kürtlerinin aklını ve gönlünü çelmeye yeter mi? Onlar örneğin 31 Mart’ta oy verirken Dersim’in ne olduğunu bilmiyorlar mıydı? Kimin Kürt meselesine nasıl baktığından habersiz miydiler? Kürtçe için kimin ne dediğini hiç duymamışlar mıydı? Kayyımların belediyelerde ne duşlar aldığından ne tatlılar yediğinden bihaber miydiler? Bu tiyatrolarla, bu laflarla değişecek bir şey yok ortada. Bunu iktidar bilmiyor da olamaz.

Biliyorsa bu ortaoyunu neden? Bu seçimde iktidar, her şeyini Ekrem İmamoğlu’nu hata yapmaya zorlamak üzere kurmuş anlaşılabilir. Pontus ırkçılığı bu nedenle hortlatıldı. Havaalanındaki VIP tuzağı bu nedenle kuruldu. Cinayet CV’sinde milletvekili katiliği de olan Topal Osman bahsi (bizzat iktidar tarafından, övülerek) bu nedenle açıldı. Kürt-Kürtçe-Kürdistan meselesi aynı sebeple güncelleştirildi. Bir hırslı iktidar apolojistinin bir televizyon kanalında İmamoğlu’nu “ama Dersim fakat Dersim” diye sıkıştırma çabası aynı stratejinin öncü tezahürüydü. Bir hata eder, bir olmadık söz söyler, HDP seçmeni ya da iktidara küskün diğer Kürt seçmen 31 Mart’takinden farklı davranır umuduyla.

İyi de o seçmen kararını sizin yaptıklarınız üzerinden verdi, İmamoğlu’nun söyledikleri ve söylemedikleri üzerinden değil.

NOT: Bahçeli, dört gün sonra “Kürdistan” lafına alerjisini gösterdi. Ama Binali Yıldırım’a değil,

İsmail Küçükkaya’ya kükredi.

Dersim'de bir katliam anıtı

Bu taş bize neyi hatırlatmak istiyor? Ya da diğer türlü bir ifadeyle, bu sadece bir taş mıdır? 38 Dersim Harekâtı'na katılan askerlerce kazınan bu yazı mezkûr hadiselerde meydana gelenlerin sadece bölge insanı için değil, söz konusu askerlerce de bir anısının olduğunu gösteriyor. Ya da açıkça ileriye dönük bir anı bırakılmak istendiğinin...

YALÇIN ÇAKMAK





İmran Gürtaş Arşivi'nden

İmran Gürtaş'ın sosyal medyada paylaştığı dikkat çekici bir fotoğraf, son gelişmelerle ne yazık ki temcit pilavı haline getirtilmeye çalışılan Dersim meselesine dair farklı bir tartışmanın başlatılmasını zorunlu kılıyor. Yani son da diyeceğimi başta sorarak devam edeyim: **Dersim 38 ile sadece devlet mi yüzleşmeli?** Bu vesileyle Dersim'deki Sarı Saltık Dağı'ndaki türbe alanına ait duvar taşına kazılı şu ibareler doğrudan ve dolaylı olmak üzere bizlere iki yönlü bir yüzleşmenin zorunluluğunu gösteriyor: **"TC. M H A Dersim Harekatı"**

Peki, bu taş bize neyi hatırlatmak istiyor? Ya da diğer türlü bir ifadeyle, bu sadece bir taş mıdır? 38 Dersim Harekâtı'na katılan askerlerce kazınan bu yazı mezkûr hadiselerde meydana gelenlerin sadece bölge insanı için değil, söz konusu askerlerce de bir anısının olduğunu gösteriyor. Ya da açıkça ileriye dönük bir anı bırakılmak istendiğinin...

Buradaki maksadın, devlet adına orada bulunanların anısını anıtlara taşımak olduğu çok aşikâr. Çünkü bu sade bir taş değil! Hakeza, ne aynı mantığı taşıyanların geride bıraktıkları fotoğraf arşivleri ne de mezarlar ile aynı şeye benziyor. Doğrudan failin, yani katilin maktulün günlük yaşamına bıraktığı bir leke! Üstelik artık oradan sökülüp atılması da mümkün olmayan "tarihi kanıt" değeri olan bir leke. Demem o ki bu farklı "bir şey". Evet, bir anıt! Hem kendileri için hem de doğrudan mağdur ve sonraki kuşakların tenine bırakılmış kıymık niteliğinde bir belge.

Aynı zamanda bütün trajedisine rağmen, fail için fiilinden ne denli zevk alındığının pornografik bir sunumu da. "Bakın, geldim, gördüm ve sizi **artık** yendim" der gibi. Bu "artık" vurgusuna birazdan temas edeceğim.

Bütün bu akıştan fail ve devamcılarının nasıl bir zevk aldığı bilinir bilinmesine de Dersimlinin halinin nice olacağı pek belli değildir. Çünkü 38'de meydana gelenler, ölenlerden çok geriye kalanlar için koca bir anlam değeri bırakmışa benziyor. Zannımca bunun bir yanı da kimi Dersimliler için "patolojik" ve de "anomalik" bir raddeye evrilen Dersim 38 merkezli travmatik kimlik inşası. Yani acının biricikleştirilmesi üzerine kurulu, kök bir anlatı olarak **katliam!** Çoğu toplumda görülen biz bize benzerizciliğin kendine has bir yansıması.

Bu biricikliğin Dersimli için her zaman pek de hayra alamete yorumlanmayacak, çeşitli semptomları olmuyor değil. En azından bunu ilgili fotoğraf üzerinden okuyabilirsiniz. Bunlardan ilki, sizi biricikleştiren anı ya da hadisenin acısının sıradanlaştırılması! Diğer de failin geriye bıraktığını kendilerindenmiş, hatta kendisinden medet umarcasına sahiplenmek. Sonuçta da insani beklentilerin tecellisi olarak dilek taşı haline getirilen türbedeki söz konusu cismin sahip olduğu janusyen ikircilik! Alevi inancının önemli bir kutsal mekânında (Sarı Saltık Türbesi) binlerce Dersimlinin

ölümüne neden olanların kutsalın görüngüsüne işledikleri bir anı ve bizzat bu inanç mensuplarının da söz konusu görüngünün farkında olarak ya da olmayarak bu cismin kendisinden medet ummaları! Ne hazin bir durum!

Sırf bu nedenden de olsa Dersim Katliamı ile olan yüzleşmenin bireyselden başlayıp, toplumun tamamına sirayet edecek şekilde yaygınlaşması elzem. Bunun için önerim, aktüel ve popülist gündemlerin girdabından uzak, toplum içi bir yüzleşmedir.

Hâkim kimlik tarafından reddedilen Aleviliğin kutsalı üzerine atılan Sarı Saltık'taki bu çentikin Mustafa Kemal'e yönelik Alevi toplumu içerisindeki farklı bakış açıları ve tartışmalarla da benzer yönleri var. Tıpkı, katliamdan ötürü bazı Dersimliler için cemevlerindeki resminin kanıksanmaması, diğer bazıları içinse, genel Alevilik okuması üzerinden bir kurtarıcı olarak görülüp, sahiplenmesi gibi. Tabii burada Dersim Katliamı'nın Aleviliğin tarihsel dramlarının geri planında tutulmasının etkisi de yadsınamaz. Hele ki Alevilik cephesinde Mustafa Kemal'e duyulan tazimin kökleri, Cumhuriyetin kuruluşuna yüklenen herkese eşit sopa gösterme ve tarihte ilk defa "Sünniler ile acıda ortak olma" esprisine dayanıyorsa!

Söz konusu fotoğraf üzerinden devam edersek, özellikle bölgedeki Alevilerce kutsal kabul edilen Sarı Saltık Türbesi'nin tercih edilmesinin de bir tesadüf olmadığını belirtmek gerek. Hele ki aynı günlerde, içlerinde bir yüzbaşının da bulunduğu 32 Sarı Saltık'ın maruz kaldığı toplu bir katliam da işlenmişken. Yoksa Sarı Saltık'ın popüler bir Türk dervişi olmasına duyulan sevgiden burası tercih edilmiş olmasa gerek!



Öldürülen 32 Sarı Saltık'ın gömüldüğü toplu mezar alanı

“Yakın tarihi takip edenler, dönemin başbakanı Tayyip Erdoğan tarafından dile getirilen “Dersim özrü”nden sonra meselenin artık farklı boyutlarıyla tartışmaya açıldığını pekâlâ bilir. O vakitler, devlet tarafından başlatılan yeni bir sürecin yarattığı steril alan bu hususta ziyadesiyle çeşitli fikir ve tartışmaların ifadesine zemin sunmaktaydı. Bunların en manidarları arasında, bizzat kimi bölge insanı ve Aleviler tarafından kanıksanmış “Mustafa Kemal’in Dersim Katliamı’da hiçbir rolünün olmadığı” yönlü hikâyelerin berhava edilmesi ve Dersim’de gerçekten de bir isyanın gerçekleşip-gerçekleşmediği tartışmalarıydı.”

Olumsuzlanan bu tabloda, Dersim meselesinin iktidarca iç siyasete her tahvil edilmişinde kaç yapayım derken göz çıkartanların payı da unutulmamalı! Son örnekleri arasında, Dersim 38 Katliamı üzerine yoğunlaşan buralı bazı “amatör” araştırmacı ve tarihçilerin bütün olanları kendi açılarından sadece bir siyasi anlatı üzerinden varlık ve yokluk koşuluna indirgemeleri gelmekte. Belki de bu husustaki hassasiyetimiz bizim için özellikle bunu görünür kılmaktadır. Açık olmak gerekirse, bu kişilerin meselenin her altının ısıtılmasında ya da popülerleştirilmesinde koçbaşı görevi görüp ileri atılmaları pek hayra alamet değil. Çünkü her defasında çerçevesini muktedirin çizdiği bir oyuna davet ediliyorsunuz ve o sizi bir anda canım sıkıldı diyerek ortada bırakıyor. Tabii sonrası malum...

Devam edersek, kastettiğim bu kesimin özellikle de Dersim meselesinin her güncelleştirilmesinde takındıkları ilgi çekici bir tavır daha var: Yaşananların vahameti üzerinden kendilerini dinleyen ya da okuyanların duymak istediklerini daha vurgulu bir dille ifade etmek ve -tabirimi mazur görün lütfen- istemeyerek de olsa dramdan beslenenlere acılarını sürekli hatırlatmak. Bu elbette ki çok kötü bir şey. Burada, otoriter benlik sunumlarıyla birlikte, giderek sloganist bir dili özellikle tercih etmelerinin etkisi de var. Son örneğine, Dersim Belediye Meclisi’nin aldığı kararla Dersim tabelasının yeniden asılması üzerine celallenen tartışmalarda tanık olduk. Bu mevzuya birazdan geleceğim. Şimdilik en azından toplum ve siyaset açısından Dersim Katliamı’nın tarihselliği içerisinde görülen “makas kırma” (kim bilir belki de takiye) üzerine birkaç söz söylemek istiyorum. Bir de, her defasında iç siyasete tahvil edilerek kanatılan Dersim Katliamı’ndan geriye kalan ve bilinçli ya da bilinçsizce görmezden gelinen tahribatın sonuçları yahut semptomlarına dikkatleri çekmek isterim. Bunun en olası nedenleri arasında da toplumun siyaset dışında Dersim Katliamı ve sonrasının tahribatları ile bir türlü yüzleş(e)memesi geliyor.

İÇERİDEN BİR YÜZLEŞMENİN GEREKLİLİĞİ

Yakın tarihi takip edenler, dönemin başbakanı Tayyip Erdoğan tarafından dile getirilen “Dersim özrü”nden sonra meselenin artık farklı boyutlarıyla tartışmaya açıldığını pekâlâ bilir. O vakitler, devlet tarafından başlatılan yeni bir sürecin yarattığı steril alan bu hususta ziyadesiyle çeşitli fikir ve tartışmaların ifadesine zemin sunmaktaydı. Bunların en manidarları arasında, bizzat kimi bölge insanı ve Aleviler tarafından kanıksanmış “Mustafa Kemal’in Dersim Katliamı’da hiçbir rolünün olmadığı” yönlü hikâyelerin berhava edilmesi ve Dersim’de gerçekten de bir isyanın gerçekleşip-gerçekleşmediği tartışmalarıydı. İlki ile ilgili yeterince bilgi paylaşılması, mağdurun dile getirdiği her sözlü anlatının mutlak surette doğru olmayacağını gösteriyordu. Ama ikincisinde, yani Dersim’de isyan olup-olmadığı anlatısındaki mağdur cephesinde görülen ani değişiklik hâlâ aydınlatılmayı bekliyor. En azından

söz konusu özür öncesinde mezkûr hadise ile ilgili kaleme alınan yazılara bakıldığında meramımın ne olduğu ziyadesiyle anlaşılacaktır.

Özetlersek, hiç de azımsanmayacak bir kesim ve özellikle de Dersim’de siyaset yürüten politik aktörlerin özür öncesi söylemleri daha çok isyanın ve isyankârlığın olumlu yönüne bir vurgu taşıyıp, siyaset ve söylemlerinde Dersim 38’i bu retorik üzerinden inşa etmeye yönelikti. Ama ne olduysa Erdoğan’ın Dersim özrü ile isyandan geriye sadece nisyana kaldı!

O nedenle bugün yapılan da tam olarak isyandan nisyana giden bu makas kırma sürecinin farklı bir tezahürü. Yukarıda da temas ettiğim gibi buna strateji yahut takiye diyebilirsiniz. Ama özellikle Aleviler ve Dersimliler için bu kültürel konumlanış stratejilerinin istenmeyen sonuçlar doğurduğuna ve daha da vahimlerini doğuracağına dikkatleri çekmek isterim. Umarım yanılan biz oluruz!

Bu vesileyle her defasında devlete hitaben dile getirilen “Dersim Katliamı ile yüzleşilmesi” gerektiği yönlü haklı talebin tek başına yeterli olmadığını ifade edelim. Geline nokta ve yapılan tartışmalara bakıldığında bu yüzleşmeye bizzat hadisenin mağdurlarının da dahil olması ve devlet kadar Dersimlilerin de “38 ile yüzleşmeleri” elzem. Zira vaktiyle devlet ve adına konuşanların kendilerince “katliamın gerekliliği” adına ürettiklerinin sorgulanmasını bir yana bırakırsak, katliam sonrasının mağdurları için de bir yüzleşmeye ihtiyaç var. Üstelik mağdur olmaları hasebiyle en çok da onların buna hakkı söz konusu. Aksi, öz suyunu acıdan alan bir kimliğin katlaşması olur ki, bu da en çok bizzat muhatapları için bir takım kırılmalar meydana getirebilir. Dolayısıyla Dersim toplumu ve aydınları, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi devlet ve sözcüleriyle siyasi bir tartışmaya girmektense, içte kendi travmalarını sağaltıcı bir sürecin içerisine girseler daha da manidar olur.

Bu vesile ile derinleştirilmesi gereken ilk uğraş, Dersim’in bir Cumhuriyet meselesinden ziyade Osmanlı’dan kalma zihinsel bir sürekliliğin devamı olduğunu anlamaktan geçiyor. Bu devamlılığın yani Cumhuriyet dönemi müdahalelerinde kullanılan dilin, Osmanlı’nın bölgeye dair ürettiği kavram seti ile birebir örtüşmesi arasında yakın ilişki var: Vilayet-i sittenin kalbgâhında bir yara, çıban, sivilce...vb. Bunun başlıca nedeniyse, Dersim 38’in komuta kademesindeki asker ve sivil zevatın Dersim meselesinin en hareketli zamanına tekabül eden II. Abdülhamid döneminin mekteplerinde okumalarından ileri geliyor. Demem o ki Cumhuriyet kadrosunun Dersim’e yönelik katı tutumu mevcut durumla birlikte etkisi altında kaldıkları bu endoktrinasyon süreciyle de alakalıydı. Çünkü bu kadroya göre Dersim, tam da Ahmed Cevdet Paşa’nın çizdiği aynı resmin bir devamıydı: **Şaki yuvası!** Buna dönemin Osmanlı bürokrat ve askerlerinin dile getirdikleri **“Dersim’e çok seferler oldu ama zafer olmadı”** yönlü ifadelerini eklediğimizde genç Cumhuriyet kadrosu için Dersim’e, geçmişten kalma kan davasının

“ Son olarak, Maçoğlu ve belediye meclisinin HDP döneminde değiştirilen belediye tabelasının kayyum vali tarafından indirilmesine karşı tabelaya yeniden “Dersim” ibaresini ekleme girişimleri yeni tartışmaları beraberinde getirdi. Üstelik de Maçoğlu’nun bunun kararını, yine o tabelayı indiren dönemin kayyumu valinin rızasına sunmasına rağmen!”

hesabını sormak için hem öfkelerini boca etme hem de onun üzerinden rüşterini ispatlama fırsatı doğuyordu. Gerisi malumunuz...

Dersim Osmanlı mülküne girişinden beri devlet açısından bir huzursuzluk ve asayişsizlik örneği oldu. Bu topraklardaki Türk devlet geleneği Osmanlı’da yapamadığını Cumhuriyet’in ıslah edici bir projesi olarak Dersim’de uygulamaya koydu. Sonuç olarak, Cumhuriyet ile birlikte Osmanlı’dan devralınan Dersim’in Kızılbaşlığına Kürtlüğü de dâhil edilince ortaya Dersim 37-38 gibi vahim bir sonuç çıktı. 1960 sonrasında ise bu iki K’ya politik kimlik olarak bir K (Komünist) daha eklenince devletin sert tavrı daha da katmerli bir hal aldı. **Evet, Dersim artık 3 K içindeydi!** Ve bu toplamın ağır sonuçları bu kez de 1990’larda yaşatılan travmalarla görüldü. Buradan da anlaşılacağı üzere toplumun belleğindeki travma izlerine bir yenisi daha ekleniyordu ve toplumda bütün bunları haklı olarak birbirinin devamı olarak algılıyordu. Hülasa bu izler de kartopu gibi büyüüp bugüne geldi.

Özet olarak Dersim Katliamı, tek başına ne modern cumhuriyet ve salt inançsal bir mesele ne de sadece etno-politik saiklerle ele alınacak bir meseledir. Bunların hepsini içermekle birlikte zaman içinde çeşitli ideolojik bagajları da absorbe eden ve ettikçe karmaşıklaşıp yükü daha da ağırlaşan bir hal almıştır. Durum böyle olunca yüzleşilmesi de ister istemez ağırlaşan kompleks bir hüviyete evrildi. Bu açıdan özellikle de güncel ve popüler tartışmalarla harlanıp, sönmümlendirilmesinin en çok da toplumsal yüzleşme açısından ciddi zararlarının olduğu ve olacağı çok aşikârdır.

POPÜLER SİYASETİN AĞINDA DERSİM TARTIŞMALARI

Mehmet Fatih Maçoğlu’nun Ovacık Belediye Başkanlığı ile başlayıp Dersim Belediye Başkanlığıyla sonuçlanan başarısında, dile getirildiği gibi ne sosyalist olduğu iddia edilen üretiminin ne de komünist düşüncesinin belirleyici faktör olduğunu düşünüyorum. Bunda özellikle, Türkiye genelindeki AKP karşıtı cephenin bir dönem içinde bulunduğu siyasetçilik ve tükenmişlik halinin çok büyük bir etkisi oldu diyebiliriz. Bırakın solu, muhalif sağın bile övgüler dizdiği Maçoğlu’na olan rağbette Fox TV ve sunucularının etkisi de inkâr edilmez.

Son olarak, Maçoğlu ve belediye meclisinin HDP döneminde değiştirilen belediye tabelasının kayyum vali tarafından indirilmesine karşı tabelaya yeniden “Dersim” ibaresini ekleme girişimleri yeni tartışmaları beraberinde getirdi. Üstelik de Maçoğlu’nun bunun kararını, yine o tabelayı indiren dönemin kayyumu valinin rızasına sunmasına rağmen!

Bu durum karşısında MHP’nin üst düzey cenahından gelen tehditler ve en son MHP Vekili Mehmet Taytak’ın “ısrar edenlerin sonunun

dedelerinin başına gelenlerden çok farklı olmayacağı” yönlü tehditleri tartışmaları daha da alevlendirdi. MHP’nin tavrının resmi devlet tavrı olduğunu düşünerek bu hususta söylenecekler eklenecek pek bir şeyin olmadığı kanaatindeyim. Fakat özellikle Maçoğlu’na desteği ile bilinen Fatih Portakal ile Athena Gökhan’ın (Özoğuz) bu değişikliğe yönelik tepkileri, mesele Dersim ve karşıdaki blok olunca kolay bir çözümlenin yaşanacağını hemen gösterdi. Tabii burada, Kemalizm’e en ağır eleştirileri sunan bir geleneğin sürdürücüsü olan Maçoğlu ve çevresine (bildiğiniz üzere İbrahim Kaypakkaya’ya göre Kemalizm faşizmdir) sırf belediye meclis üyeliği için ismini ödünç aldığı TKP’den gelen tepkileri de eklemek gerekiyor.

Bütün bunlar da bize Dersim meselesinin, ne İslamcı ve muhafazakârların bir zamanlar kendilerini paydaş kıldıkları mağduriyet retoriğiyle ne de sosyalist ve Kemalistlerin sandığı gibi ilerlemeci bir yaklaşımla çözüleceğini göstermekte.

Türkiye’de popüler siyasetin meyvesi tatlı, posası ise ne yazık ki acı oluyor. Bu nedenle Maçoğlu ve mensubu bulunduğu siyasetin kendileri açısından Kemalist siyaset ve taraftarları ile olan ilişkileri, kendi siyasaları uyarınca bir tutarsızlık (**dikkat buyurun kendileri açısından**) olup, bunun turnusol işlevini de yine Dersim tartışmaları oluşturdu. Bu minval uyarınca şahsi görüşüm, eleştirilmesi gereken birileri olarsa o da Maçoğlu’na destek sunan popüler simalardan ziyade, siyaseten gri alanların oluşturulmasından pek de hazzetmeyen Sayın Maçoğlu ve çevresidir. Bunun cevabını da başından itibaren dile getirdiğim Dersim tartışmaları bağlamında uygun gördüğüm güzel bir söz ile ifade etmek isterim: “Every lie we tell incurs a debt to the truth. Sooner or later that debt is paid (Söylediğimiz her yalan ile gerçeğe borçlanıyoruz. [Ama] bu borç er veya geç ödenir) [Çernobil dizisinden]. Bu değerlendirmeyi Atıf Şenel tarafından yapılan şu veciz yorum daha bir değerli kılıyor: “Bir diğer deyişle entropi yaşamın temel yasalarındandır, gerçeği bozar, yalanla çürütür. Yalanın içinden yeni gerçekler çıkar.”

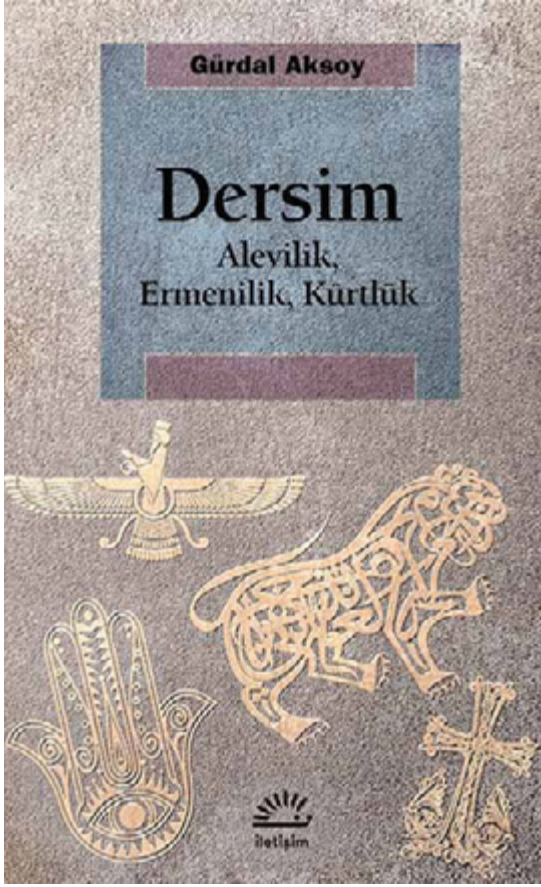
Bu nedenle önce bahse konu türbedeki “katliam anıtını” adak haline getiren Dersimliler ve Alevilerin, sonrasındaysa Maçoğlu ve çevresinin populist siyaseti bırakıp, nerede olduklarının bilincine varmaları gerekiyor! Aksi takdirde **muhayyel yani hayal edilmiş Dersim’in bizzat o dağ başındaki yazının altında medfun olduğunu tarih çok acı bir şekilde kendilerine hatırlatacaktır!**

“Bu nedenle önce bahse konu türbedeki “katliam anıtını” adak haline getiren Dersimliler ve Alevilerin, sonrasındaysa Maçoğlu ve çevresinin populist siyaseti bırakıp, nerede olduklarının bilincine varmaları gerekiyor! Aksi takdirde muhayyel yani hayal edilmiş Dersim’in bizzat o dağ başındaki yazının altında medfun olduğunu tarih çok acı bir şekilde kendilerine hatırlatacaktır!”

[1] Dileyenler bölgedeki Sarı Saltık Ocağı üzerine gerçekleştirdiğim master tezime bakabilir (Tunceli-Hozat Bölgesinde Sarı Saltık Ocağı ve Bektaşılık: Tarih-İnanç ve Doktrin-Ritüel).

[2] Amatör adlandırmasından alınanlar olabilir. Ama en azından bunun, entelektüelliğin olmazsa olmaz niteliği ve aynı zamanda yakıtı olduğunu ifade ederek kendilerini rahatlatayım. O nedenle ne iyi amatör olabilenlere... Ama gerçekten de olabilenlere!

[3] Bkz. Yalçın Çakmak, II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Kızılbaz/Alevî Siyaseti (1876-1909), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018. Özellikle bkz. son bölüm.



Dersim

Yazar: **Gürdal Aksoy**

Yayınevi: **İletişim Yayınları**

Baskı Yılı: **2016**

Sayfa Sayısı: **316**



Dersim Raporları

Yazar: **Faik Bulut**

Yayınevi: **Kor Kitap**

Baskı Sayısı: **2018**

Sayfa Sayısı: **424**

Kitaplarda 'Dersim'...



Dersim Raporu

Yazar: **İzzeddin Çalışlar**

Yayınevi: **İletişim Yayınları**

Baskı Yılı: **2010**

Sayfa Sayısı: **304**



Basında Dersim

Yazar: **Taha Baran**

Yayınevi: **İletişim Yayınları**

Baskı Sayısı: **2014**

Sayfa Sayısı: **254**



Dersim Üç Dağ İçinde

Derleyen: **Serhat Halis**

Yayınevi: **Nota Bene Yayınları**

Baskı Yılı: **2019**

Sayfa Sayısı: **280**



Dersim'in Kayıp Kızları

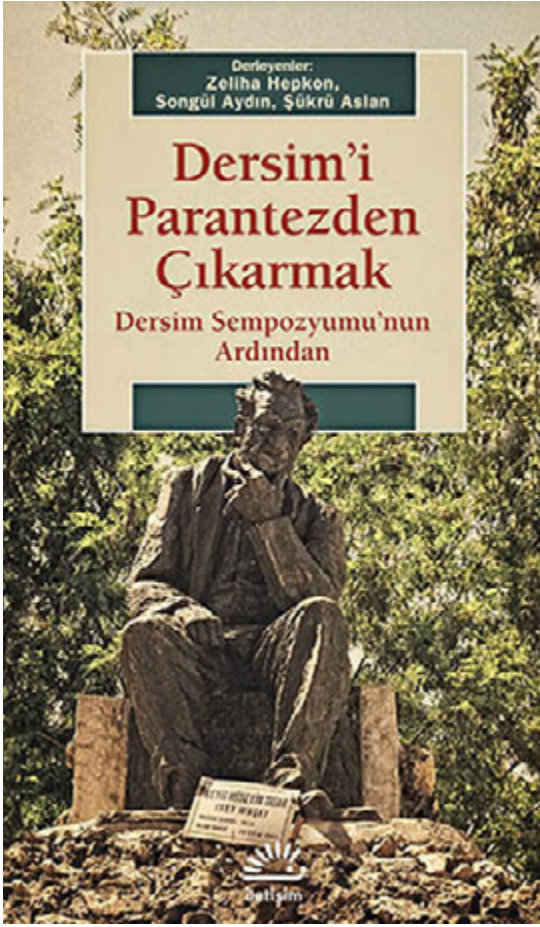
Yazar: **Nezahat Gündoğan-Kazım Gündoğan**

Yayınevi: **İletişim Yayınları**

Baskı Sayısı: **2012**

Sayfa Sayısı: **608**

Kitaplarda 'Dersim'...



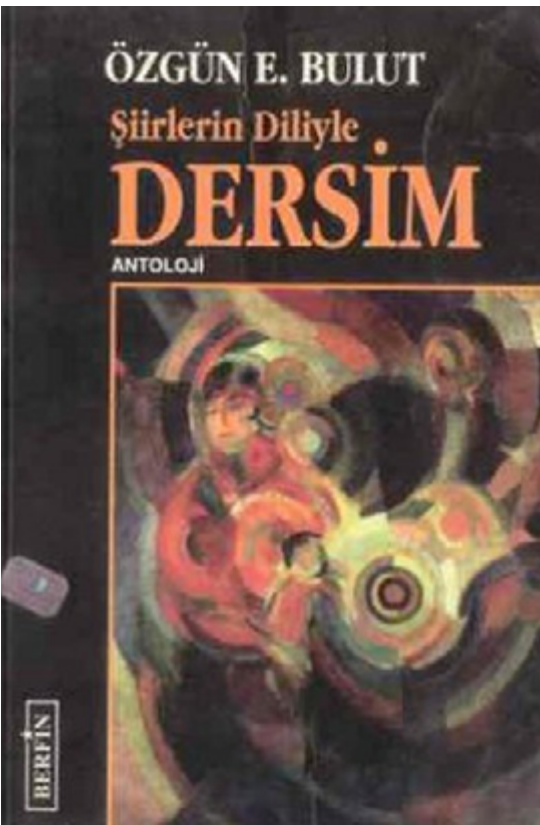
Dersim'i Parantezden Çıkarmak

Yazar: **Şükrü Aslan - Songül Aydın - Zeliha Hepkon**

Yayınevi: **İletişim Yayınları**

Baskı Yılı: **2013**

Sayfa Sayısı: **360**



Şiirlerin Diliyle Dersim

Yazar: **Özgün E. Bulut**

Yayınevi: **Berfin Yayınları**

Baskı Sayısı: **1998**

Sayfa Sayısı: **112**



Savrulanlar Dersim 1937-38 Hatta 1939

Yazar: **Yalçın Doğan**
Yayınevi: **Kırmızı Kedi**
Baskı Yılı: **2012**
Sayfa Sayısı: **288**



Bir Dersim Hikayesi

Hazırlayan: **Murathan Mungan**
Yayınevi: **Metis Yayınları**
Baskı Sayısı: **2012**
Sayfa Sayısı: **200**

Kitaplarda 'Dersim'...

Betül Fatime Günday
"Adın
Perihan Olsun"
Diyap Ağa'nın Torunu
Ane Hatun'un Hikâyesi



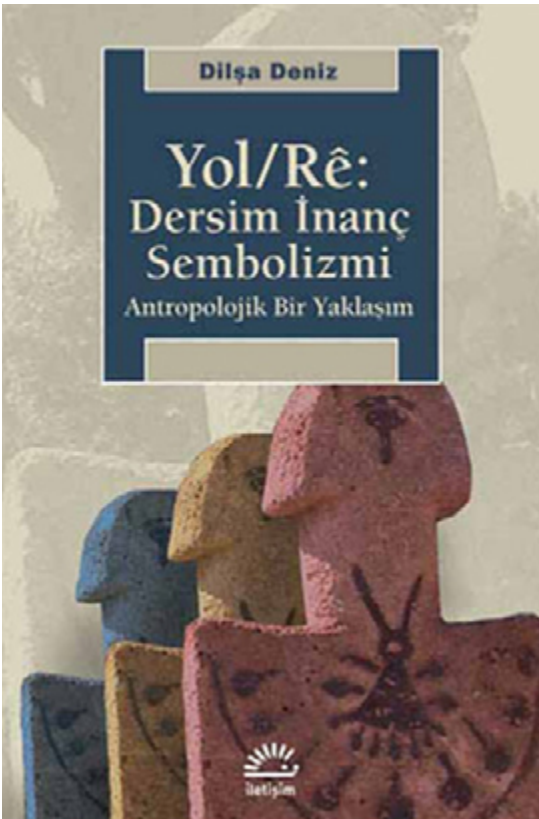
"Adın Perihan Olsun"

Yazar: **Betül Fatime Günday**

Yayınevi: **Yetkin Yayınları**

Baskı Yılı: **2016**

Sayfa Sayısı: 168



YOL/RE: Dersim İnanç Sembolizmi

Yazar: **Dilşa Deniz**

Yayınevi: **İletişim Yayınları**

Baskı Sayısı: **2012**

Sayfa Sayısı: **384**



Dağların Kayıp Anahtarı

Yazar: **Cemal Taş**

Yayınevi: **İletişim Yayınları**

Baskı Yılı: **2016**

Sayfa Sayısı: **318**



Ma Sekerdo Kardaş?

Derleyen: **İlhami Algör**

Yayınevi: **İletişim Yayınları**

Baskı Sayısı: **2018**

Sayfa Sayısı: **199**